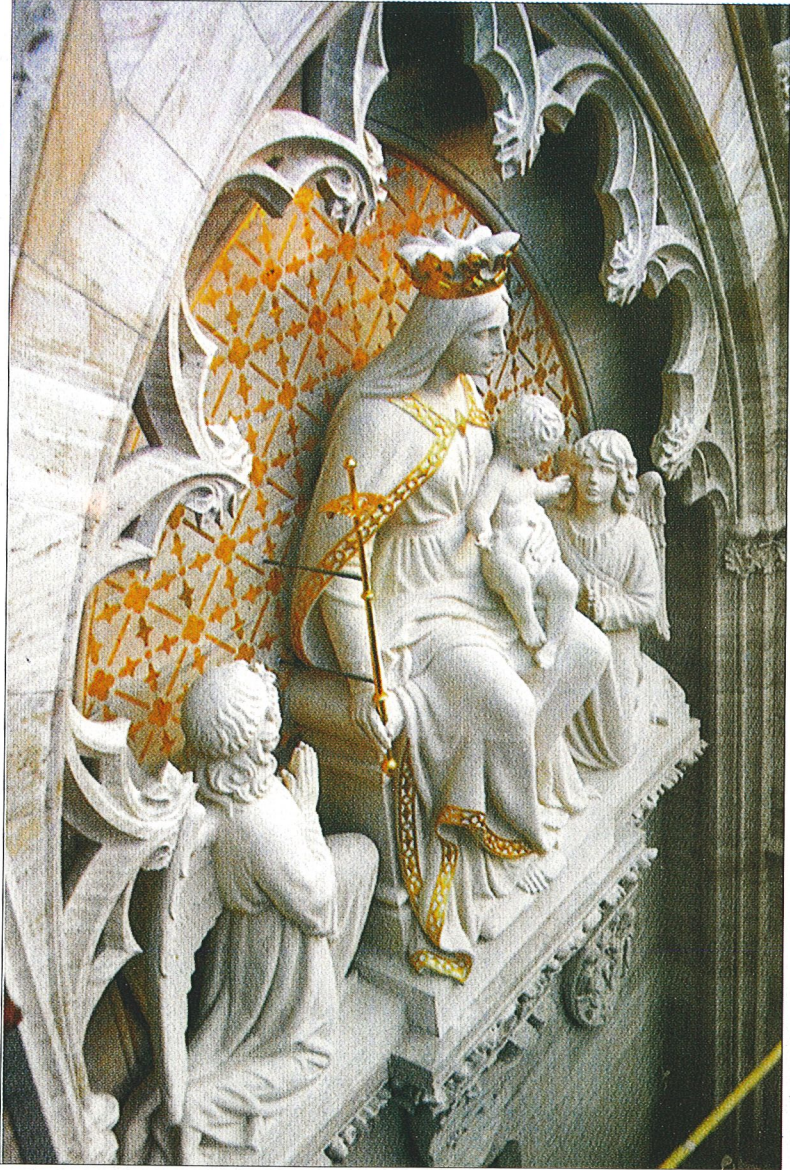

ISSN 1331-5927
UDK 246 : 27: 726

NAŠA KATEDRALA 1 (1998) ZAGREB

ODBOR ZAGREBAČKE NADBISKUPIJE ZA OBNOVU KATEDRALE

Msgr Dr ĐURO KOKŠA, biskup, predsjednik

Msgr Dr ANTUN IVANDIJA, kustos

Msgr JOSIP KLARIĆ, tajnik Odbora, prokustos

Msgr LACKO LOINA, ekonom nadbiskupije

Msgr Dr JOSIP LADIKA, direktor Glasa Koncila

Msgr VLADIMIR STANKOVIĆ, ravnatelj inozemne pastve

Dr ANTUN ŠKVORČEVIĆ, profesor

Preč. MILAN OSREČKI, blagajnik

G. MIJO GOLUBIĆ, blagajnik

Prof. Dr ANDRO MOHOROVIČIĆ, akademik

Prof. Dr BRANKO CRNKOVIĆ, petrolog

Doc. Dr IVO PODHORSKY, statičar

Dipl. ing. ZVONIMIR RUKAVINA, nadzorni inženjer

Uvodno slovo

Zagrebačka katedrala izgrađena je prema nacrtima bečkog arhitekta F. Schmidta a u izvedbi H. Bolléa (1880–1902.). Izvedena je u neogotičkom obliku. Izgrađena je ponajviše litotomnijskim vapnencem ili litavcem iz kamenoloma u Bizeku i Vrapče potoku na jugozapadnim obroncima Medvednice.

Nešto zbog slabijeg odabira kamena, a daleko više zbog onečišćenja zagrebačke atmosfere sulfatnom kiselinom, kamen ugrađen u katedralu se trošenjem raspadao i djelomično se obnavljao i mijenjao koncem četvrtog i sedmog desetljeća. O tim obnovama, osim knjižice L. Marića iz 1938. »Litotamnijski vapnenjak (krečnjak) u prirodi i građevini«, u kojoj su opisani uzroci propadanja kamena, nema objavljenih i javnosti pristupačnih podataka.

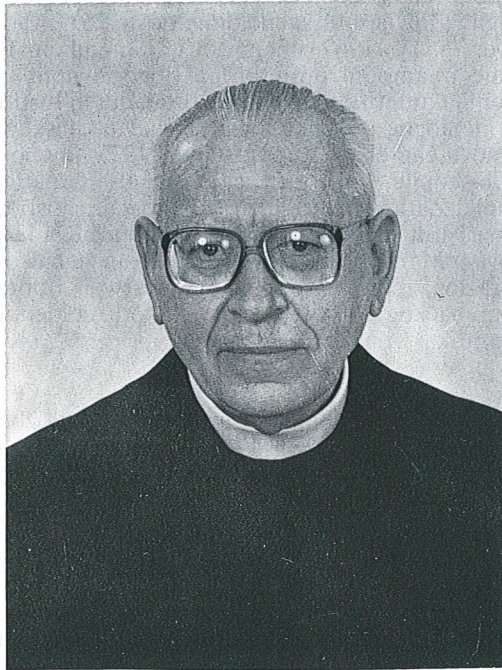
Od 1902. katedrala se obnavlja po treći puta. Radovi su vrlo obimni i ovoga će puta, vjerujemo i nadamo se, obuhvatiti čitavu vanjsku površinu zidova katedrale i tornjeve, a ne tek pojedine njene dijelove kao u dosadašnje dvije obnove.

Da bi zainteresirani vjernici i ostala javnost mogli pratiti obnovu, barem dio onoga što se zbiva iza lazila ili skela, od katedralnih temelja do krova i križeva na tornjevima, smatrali smo korisnim i potrebnim izdavati časopis NAŠA KATEDRALA. Časopis će izlaziti povremeno, ovisno o prikupljenom gradivu za tisak.

Javnosti i vjernicima podastiremo prvi broj časopisa koji će, nadamo se, pomoću Božjom ispuniti naša htijenja, a čime će barem dio tog značajnog poduhvata ostati zabilježen za buduća pokoljenja.

*Odbor zagrebačke nadbiskupije
za obnovu katedrale*

IN MEMORIAM

Msgr Dr ANTUN IVANDIJA
prelat, kanonik, kustos katedrale, sveučilišni profesor
(1917.–1997.)

Životni put

Rođen je 12. siječnja 1917. u Đurđevcu od oca Bolte i majke Marije r. Rasinec. Osnovnu i građansku školu završio je u Đurđevcu (1924.–1929.) a u Dječaćkom sjemeništu u Zagrebu završava klasičnu gimnaziju (1929.–1937.). Filozofsko-teološke nauke završava na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. Diplomirao je 1994. godine. Umrlo je 4. lipnja 1997. godine u Zagrebu.

Život ovog pokojnika u brojkama izgledao bi ovako. Živio je nešto više od osamdeset godina, svećenik je bio pedeset i tri godine, u zatvoru je bio jedanaest godina, od čega je tri godine mučen po samicama, teško bolestan bio je četiri godine, od čega skoro dvije godine u teškom umiranju.

Službe i zaduženja

29. VI. 1944. zaređen je za svećenika. 24. VII. 1944. imenovan kapelanom u Velikom Bisagu. 16. X. 1944. postaje »ugovornim asistentom« na Bogoslovnom fakultetu. 31. X. 1944. imenovan je »asistentom vježbenikom« na Bogoslovnom fakultetu. 24. IV. 1948. godine jednoglasno je izabran za asistenta pri Katedri za liturgiku. Ljeti 1946. zamjenjuje bolesnog župnika u Đurđevcu. Od 30. XII. 1946. do 26. VIII. 1948. bio je tajnik nadbiskupije i bilježnik ženidbenog suda Nadbiskupskog duhovnog stola. 20. XI. 1946. imenovan je kustosom Dijecezanskog muzeja. 16. VIII. 1948. prvi puta je saslušan. 26. VIII. 1948. je uhićen. 15. X. 1951. vojni sud u Zagrebu osudio ga je na jedanaest godina strogog zatvora. Nakon presude liječen je u bolnici na Svetom Duhu a 13. XII. 1951. odveden je u Lepoglavu na izdržavanje kazne. 1956. je prebačen u Zagreb u stari zatvor na Savskoj cesti i uključen u prevodioce udžbenika i knjiga za potrebe »Milicijske škole« u Maksimiru. 30. IV. 1959.

dočeka je izlazak iz tamnice, četiri mjeseca prije isteka jedanaestogodišnjeg zatvora. 8. X. 1959. imenovan je dušebrižnikom kod sestara u Hrvatskom Leskovcu. 9. IV. 1960. s uspjehom je obranio disertaciju pod naslovom »Stara zagrebačka katedrala«. 20. X. 1961. imenovan je upravitelem crkve Corpus Domini na Trešnjevci. 1962. kao privatni docent uključuje se u rad na fakultetu s predavanjima iz povijesti Crkve u Hrvata, pomoćnih povijesnih znanosti, starokršćanske arheologije i povijesti crkvene umjetnosti. 25. I. 1964. imenovan je prebendarom Prvostolne crkve. 15. IV. 1967. imenovan je kanonikom Prvostolnog kaptola zagrebačkog. 1969. postaje izvanredni profesor na Bogoslovnom fakultetu. 1974. postaje redoviti profesor na istom fakultetu. 1975. postaje utemeljitelj Instituta za crkvenu povijest. 1975. uređuje dom za nemoćne svećenike zagrebačke nadbiskupije. 1976. imenovan je prokustosom i vodi obnovu zagrebačke prvostolnice. 1977. imenovan za člana Arhivskog odbora zagrebačke nadbiskupije. 1977. osnivač je časopisa *Croatia christiana periodica* i njegov prvi glavni urednik. Zatim slijede službe kanonika magistra, kanonika arhidakona, postaje član Pastoralnog i Liturgijskog vijeća, predsjednik Komisije za lokaciju crkvenih objekata i voditelj radova u Mariji Bistrici. 1982. imenovan za kustosa Prvostolnog kaptola. 1982. iz zdravstvenih razloga povlači se s fakulteta. 1983. izabran je velikog prepošta Prvostolnog kaptola zagrebačkog. Postaje povjerenik kod Akademije znanosti i umjetnosti za Valazorovu zbirku grafika.

Povijesni radovi

1960. »Stara zagrebačka katedrala« – disertacija. 1963. udžbenik: »Opća i povijesna metodologija«. 1968. Kršćanska arheologija 1971. u suradnji s D. Kečkemenom objavljena je višejezična monografija »Crkvena umjetnost u Hrvatskoj«, kojom je dr Ivandija obradio »Sakralnu umjetnost u sjevernoj Hrvatskoj«. 1973. zajedno s drom J. Buturcem objavio »Povijest Katoličke Crkve među Hrvatima«, »Propovjedaonica Zagrebačke katedrale«, »Vinkovićev portal Zagrebačke katedrale«. U rukopisu je ostalo pet svezaka »Inventara Riznice Zagrebačke katedrale«.

Povijesni radovi dr Ivandije otkrivaju znanstvenika i integralnu ličnost široke kulture, solidna znanja, objektivna pristupa i bogate erudicije. Njegov istraživački rad, prekinut uhićenjem i dugogodišnjom robijom, bio je usmjeren proučavanju crkvene i kulturne povijesti hrvatskog naroda, s posebnim naglaskom na zagrebačku nadbiskupiju. Povijesti, posebno našoj crkvenoj, posvetio je svoj život.

Dr Ivandija je izvrsno čitao znakove vremena. U jeku pokoncilskih transformacija sakralnog prostora u nas, Ivandija se zalaže za umjerenost i očuvanje hrvatskog nacionalnog patrimonija netaknutim. Svojim je studentima govorio s toplinom i odmjerenošću, nepristrano i objektivno, bez legendarnih i mitoloških primjesa. Bilo mu je stalo da mladi hrvatski naraštaj povijesti Crkve u svom narodu shvati kao istodobnu projekciju prošlosti i anticipaciju budućnosti.

Zatvor

U svom osamdesetogodišnjem životu prošao je istinsku kalvariju, koja je počela u istražnom zatvoru kroz pune tri godine. Beskrajno duga ispitivanja, dani bez sna, izglednivanje i ižednjivanje do besvijesti, udarci, razapinjanje, gušenje mokrim ručnikom, krikovi mučenih suparnika iz susjednih ćelija, bacanje na beton, pranje krvlju i moždinom natopljenih zidova mučionica u kojima su stradavali nevini, jer im se u krivnju pripisivalo rušenje »novog poretka«, potpuna izolacija, samo su dio tadašnje njegove svakodnevice. Nije ni čudo što su ga na suđenje dovodili u invalidskim kolicima. Osuđen je na 11 godina strogog zatvora »zbog rušenja postojećeg društvenog i državnog uređenja pomoću jedne strane sile«.

Svećenik

Svećeništvo je prihvatio ozbiljno i kako je netko rekao »muževno«. Svoje duhovne poglavare ozbiljno je poštivao i slušao, ali se nije ustručavao reći im i svoje drugačije mišljenje. Propovijedao je jednostavno i jasno, da su ga svi mogli razumjeti i nešto ponijeti u život. Dr Ivandija kao svećenik u svakodnevnom je životu slijedio svog Učitelja: »Stogod ste učinili jednome od najmanjih, meni ste učinili«. Bio je nesebičan borac za humanističke stavove prožete dubokom vjerom. S najsiriomašnjima i najpotrebnijima dijelio je sve što je imao. Gospodin će mu stotruko uzvratiti za sve njegove patnje, plemenita djela, riječi ohrabrenja i pouke. Mnogo je radio, mnogo načinio. U tomu mu je podloga bila čvrstina njegove vjere

i ljubavi za domovinu i crkvu. Svoje učenike zadužio je priopćenim znanjem o darom prijateljske riječi, kao učitelj koji je govorio kao vjernik male Crkve u Hrvata i sin velike Crkve u svijetu. Vjerovao je u uskrsnu Hrvatsku i dočekao je. Bio je odan domovini i narodu do žrtve vlastitog života a u političkim stavovima bio je dosljedan učenju »Oca domovine« dra Ante Starčevića. Za nju se žrtvovao cijeloga svog života. Za njemu svjetliju budućnost Bogu je posvetio i svoju dugu i tešku bolest.

Katedrala

Čitav život, znanstvene radove a posebno posljednje godine, posvetio je onom što je najsvetije i najdraže biću hrvatskog naroda i njemu samome. Katedrala mu je bila na srcu i u srcu. Proučavao je onu staru i ovu novu i u njoj na svakom koraku ostavio svoj trag: unutarne uređenje, glavni oltar, crkveno posuđe, crkvena odijela, orgulje, centralno grijanje, namještaj i mnogo ostaloga. Obnova katedrale je njegovo djelo. S velikom je ljubavlju pripremao sredstva za obnovu i stvarao planove. Mnogo je sjednica održao i mnoge je savjete dao, a kada je počela obnova vanjštine katedrale on je bolestan legao u krevet i iz kreveta vodio brigu više za katedralu nego za sebe i svoje zdravlje.

Koliko je samo truda uložio u Riznicu katedrale. Od prvog kustosa Blaža, koji je prvi sastavio imovnik Riznice iz 1394. godine; Ivandija je bio pravi kustos, čuvar sabrane baštine, vodio je brigu o cijeloj katedrali, pomno bilježio i čuao. Nezaobilazan je doprinos dra Antuna Ivandije otvaranju Riznice zagrebačke katedrale hrvatskoj javnosti, posebno njenim vrhuncem izložbom »Riznica Zagrebačke katedrale« 1983. godine u Muzejsko-galerijskom centru na Gornjem gradu. Tu je u blistavom i širokom izboru crkvenih predmeta, ruha i umjetnina, hrvatska javnost doznala za niz vrijednih predmeta koji su bili pohranjeni i javnosti nepoznati. Jedan manji izbor predmeta iz Riznice bio je predstavljen na izložbi u katedrali 1967. godine. Upravo dru Ivandiji smo zahvalni za predstavljanje javnosti crkvenih umjetnina koje su se u riznici prikupljale kroz devet stoljeća postojanja zagrebačke nadbiskupije.

Marija Bistrica

Uz katedralu u srcu je posebno mjesto zauzimalo svetište Majke Božje Bistričke. Nebrojeno je puta putovao u to svetište, gdje se mnogo gradilo i radilo, a sve pod njegovim nadzorom i uz njegovu brigu. Postaje križnog puta, koji je započeo postavljati zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac, a rat prekinuo i onemogućio, nastavio je dr Ivandija i uz velika zalaganja dovršio.

Oproštaj

Tiho i nečujno je živio, tiho i gotovo kradomice odvežen je iz Zagreba u Đurđevac na vječni počinak. Ispratili su ga tek najbliži prijatelji i suradnici, članovi Prvostolnog kaptola zagrebačkog a molitve je predvodio Kardinal Franjo Kuharić. Na ispraćaju iz župne crkve u Đurđevcu, a nakon svete mise, do groba pratilo ga je veliko mnoštvo ljudi iz cijele Podravine, uz brojne svećenike iz cijele nadbiskupije a pogrebne je obrede vodio msgr Marko Culej, pomoćni biskup zagrebački. U oporuci je bila izražena posljednja želja, da se nakon njegove smrti ne prave nikakve svečanosti, da se ne drže pohvalni govori, da mu mrtvo tijelo obuku jednostavno, da ga pokopaju u grob, koji si je dao sam urediti. Uz riječi, koje su izrečene u župnoj crkvi ili na grobu, svi su se sjetili da se opraštaju od velikog čovjeka, velikog patnika, velikog prijatelja. Izgubili smo čovjeka kojemu smo u mnogočemu ostali dužni, a njegovo djelo i njegova žrtva neće i ne smije pasti u zaborav.

Josip KLARIĆ

Andre MOHORVIČIĆ

ZAGREBAČKA KATEDRALA

Zagrebačka katedrala – stolna crkva zagrebačke nadbiskupije – posjeduje slavnu i dugotrajnu povijesnu tradiciju čvrsto povezanu od davnine sa životom hrvatskoga naroda. Kršćanstvo se na području današnje Hrvatske širi u prvim stoljećima nakon Kristova rođenja tj. u doba kada su ovim područjima vladali Rimljani. U to je vrijeme nakon prvih progona kršćana rimska vlast pred snagom njihove vjere morala 313. godine dopustiti postojanje kršćanske zajednice. Nakon toga edikta o toleranciji osnivaju se i prve biskupije u gradovima rimskih provincija Dalmacije, Panonije (sjeverna Hrvatska) i Istre kao primjerice u Solinu, Poreču, Zadru, Krku, Rabu, Osoru, Sisku, Vinkovcima, Osijeku ili Ludbregu (IV.–VII. st.).

U doba ranosrednjovjekovne seobe naroda (V.–IX. st.) mnogi od navedenih gradova s biskupskim sjelom na tlu Panonije bijahu uništeni a time su i njihove biskupije utrnule.

Nakon što su se Hrvati doselili na današnje područje svoga obitavanja (prijelaz VI. u VII. st.) poprimili su kršćansku vjeru, a budući da su u sjevernom dijelu Hrvatske sva stara gradska središta bila razorena Hrvati podižu nova naselja koja se postupno razvijaju u važnija trgovišta i gradove s potrebom uređenja jakog vjerskog središta (biskupije) na dotad opustošenom području sjeverne Hrvatske u prostoru između rijeka Kupe i Save te Drave.

U tim se povijesnim okolnostima osniva starohrvatsko naselje i na uzvisini ispred današnje zagrebačke katedrale što dokazuju arheološki nalazi starohrvatskih naušnica (X.–XI. st.), kapitela (IX.–XI. st.) i keramike. Da se to starohrvatsko naselje na području zagrebačkoga Kaptola zaista u X. i XI. st. razvilo i postiglo određeni status nepo- bitno dokazuje osnutak zagrebačke biskupije na tom lokalitetu krajem XI. st. Činom osnutka biskupije i naznakom naziva naselja započinje pisana povijest Zagreba. Osnutak biskupije dokumentira posredno – Felicijanova povelja iz 1134. godine u kojoj je navedeno da je kralj Ladislav osnovao zagrebačku biskupiju (*zagrabiensem constituit episcopatum*), pa se prema imenima osoba navedenih u povelji i vremena vrenja njihovih funkcija rekonstruira vrijeme osnivanja biskupije s 1094. godinom.

Na vjerojatnoj tradiciji položaja prve crkve (pronađeni kapitel iz IX.–XI. st.) podiže se nova biskupska crkva, za koju povelja Andrije II. iz 1219. godine navodi da je 1217. godine bila posvećena, a koja je u vrijeme prodora Mongola bila razorena (*funditus in cinerem versa*). Nakon toga pustošenja

za prve je potrebe poslije odlaska Mongola biskup Stjepan podigao stilski izuzetno lijepu romaničko-gotičku kapelu Sv. Stjepana koja je do danas sačuvana i ugrađena u nadbiskupski dvor.

Međutim, za trajne potrebe biskupije u tom važnom središtu sjeverne Hrvatske biskup Timotej (1263–87) započinje gradnju nove katedrale (na položaju prethodne crkve), koja je u presbiterijalnom dijelu bila dijelom dovršena i 1272. godine posvećena. Nova **katedrala Uznesenja Marijina i kralja Stjepana** građena je kao masivna jednostavna trobrodna dvoranska bazilika s bogato komponiranim poligonalnim središnjim glavnim svetištem i dvije manje bočne apside-kapele te stilski izražajnom sakristijom sa sjeverne strane.

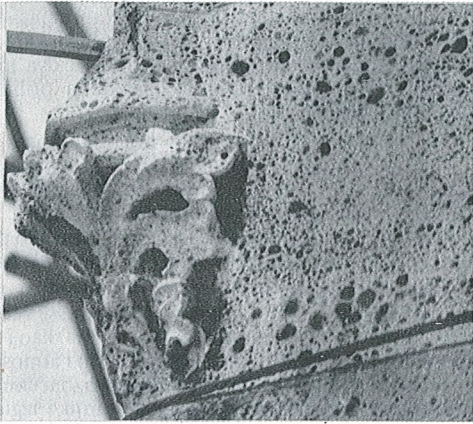
Prema navedenoj osnovnoj koncepciji trobrodne bazilike katedrala je bila tijekom XIV, XV, i XVI. st. građena od istočnog, ranije dovršenog, presbiterijalnog dijela prema zapadnom pročelju s položajem današnjih perimetralnih zidova i postojećim rasporedom dvaju nizova unutarnjih stupova i svodova. Osnovni radovi na bazilici dovršeni su u XVI. st., dok je jedini južni zvonik dovršen u XVII. st. (majstor Hans Albertal, 1634–41).

Međutim, važno je napomenuti da je u to doba naselje razvijeno uz katedralu nazvano Zagreb (za razliku od susjednog zapadnog naselja nazvanog Gradec – danas Gornji grad) bilo zbog neophodne sigurnosti u XIV. st. zaštićeno palisadama, a u XV. i XVI. st. masivnim zidinama i kulama, dok je katedrala bila okružena zasebnim zidovima i kulama renesansnog tipa na prijelazu XV. u XVI. st. (dovršena gradnja 1517. godine). Na taj način katedrala kao sakralna građevina okružena obrambenim pojasom postaje jedinstveni spomenik kulture najviše kategorije i svjetska rijetkost. U južni dio zidina obrambenog okruženja katedrale biskup Branjug oko 1730. godine interpolira reprezentativnu biskupsku palaču što cijelom ansamblu daje posebnu ljepotu.

Kako, međutim, tijekom stoljeća na svim povijesnim građevinama nastaju oštećenja to je katedrala u XIX. st. bila u nekoliko navrata restaurirana, no nakon teških razaranja nastalih prigodom potresa 1880. godine dolazi do radikalne neogotičke restauracije prema planovima arhitekta F. Schmidta koje izvodi arhitekt H. Bollé (1880.–1902.). Tijekom ove obnove katedrala dobiva današnji neogotički oblik. Nažalost u vrijeme ovih radova dolazi i do tragičnog rušenja prednjeg dijela obrambenog pojasa s Bakačevom kulom (1906. god.). Međutim, i ovako obnovljenu katedralu nagrizlo je vrijeme i stoga je ponovno pristupljeno njoj temeljitoj restauraciji.

Branko CRNKOVIĆ

KAMEN ZAGREBAČKE PRVOSTOLNICE

Makroskopski izgled šupljikavoga litotamnijskog vapnenca ili litavca iz Bizeka ugrađenog u katedralu u vrijeme njene gradnje

Prva je crkva, na mjestu današnje prvostolnice, izgrađena u romaničkom slogu, posvećena 1217. u prisutnosti kralja Andrije II., sasvim sigurno bila od autohtonog kamena iz okolice Zagreba. O tome nemamo materijalnih dokaza.

U crkvu izgrađenu u drugoj polovini XIII. stoljeća u gotičkom slogu također je bio ugrađen autohtoni kamen iz okolice Zagreba. O tome svjedoče materijalni dokazi: glava kipa sv. Stjepana isklesana od vapnenačkog pješčenjaka i kapitel isklesan od litotamnijskog vapnenca, što su pohranjeni u Povijesnom muzeju Hrvatske u Zagrebu.

Prvostolnica se nakon požara koji ju je zadesio u XVI. stoljeću obnavlja u kasnogotičkom slogu. Obnova je dovršena početkom XVI. stoljeća. Iz toga doba ostali su sačuvani i u Povijesnom muzeju Hrvatske pohranjeni: konzola i kapitel isklesani od litotamnijskog vapnenca i ukrasni vršak fijale isklesan od vapnenačkog pješčenjaka.

Zbog sve veće opasnosti od turske najezde, u prvoj polovini XVI. stoljeća, prvostolnica se utvrđuje bedemom i kulama. Utvrde su građene od litotamnijskog vapnenca i vapnenačkog pješčenjaka vađenih u kamenolomima u Vrapču (Vrapče potoku) kojega su obrađivali kamenoresci u Vrapču.

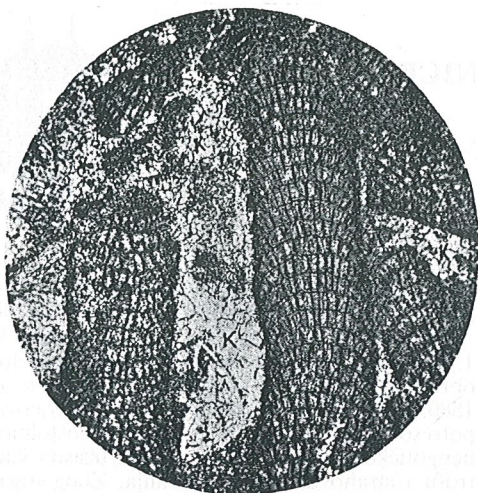
Od 1633. do 1644. godine građen je zvonik u kasnorenesansnom slogu od autohtonog kamena iz okolice Zagreba. Kamena plastika renesanse i baroka je od kamena: vapnenačkog pješčenjaka, litotamnijskog vapnenca i litavca, koji se vadio u

kamenolomima na južnim i jugozapadnim obroncima Medvednice, od Markuševca do Podsuseda.

Obnovi prvostolnice prišlo se 1879. godine. Već 1. prosinca te godine sedam klesara počelo je obrađivati kamen. Prvostolnicu je 9. studenoga 1880. godine ponovno zadesilo rušenje uzrokovano potresom. Herman Bollé, graditelj prvostolnice u neogotičkom slogu, opisuje to kao užasnu katastrofu i strahoviti način razaranja. Zbog toga je prava obnova započela nakon potresa. O gradivu kojim je crkva prvotno građena H. Bollé u svom programu o obnovi piše da je lomljeno na »domaćem zemljištu« i dovažano iz dolina Vrabča, Podsuseda, Markuševca i Vinice. Na temelju pisane dokumentacije H. Bolléa saznajemo da je kamen za prvostolnicu lomljen u kamenolomima u Vrapču (Vrapče potoku) i Podsusedu (Bizeku), te u Vinici nedaleko Varaždina. U Bizeku i Vrapče potoku vađeni su i dovažani: litavac, litotamnijski vapnenac, siltozni litotamnijski vapnenac i vapnenački pješčenjak. U Vinici je vađen i dovažan porozan, mekani vapnenac, vinicit. Prema tome, pročelje, vanjski zidovi i tornjevi zagrebačke prvostolnice petrografska je zbirka kamena iz okolice Zagreba.

Na zapadnom pročelju prvostolnice povrh portala, na tornjevima i galerijama, motrimo spomenute vrste kamena. U ravne plohe pročelja i tornjeve ugrađen je prvenstveno šupljikavi, žučkastosi i sivkasti litavac iz kamenoloma u Bizeku. Konzolni vijenci ispod prve galerije bili su isklesani od litotamnijskog vapnenca i siltoznog litotamnijskog vapnenca porijeklom prvenstveno iz kamenoloma u Vrapče potoku. U sve dijelove balustrade na prvoj galeriji bio je ugrađen litavac i litotamnijski vapnenac iz kamenoloma u Bizeku. Fijale na prvoj galeriji bile su isklesane od litavca i litotamnijskog vapnenca iz Bizeka. Kipovi Bogorodice i anđela, te sv. Ilije, sv. Roka, sv. Josipa i Ivana Krstitelja kao i rozeta povrh portala isklesani su od poroznog i mekanog vapnenca vinicita.

Izrazito veću šarolikost različitosti vrsta kamena nalazimo na sjevernom, zapadnom i južnom zidu prvostolnice. Uz već spomenute litavac, litotamnijski vapnenac, siltozni litotamnijski vapnenac i vinicit, tu nalazimo još vapnenački pješčenjak, kvarcni pješčenjak i konglomerat. Osim vinicita, sve vrste kamena su s južnih i jugozapadnih obronaka Medvednice, od Markuševca do Podsuseda (Bizeka). Od tih starih, nekoć aktivnih, kamenoloma, u području Markuševca danas ne nalazimo vidljivih tragova. Njihovi su negdašnji obrisi nestali djelovanjem površinskih prirodnih čimbenika i

Mikrofotografija uzorka litotamnijskog vapnenca iz kamenoloma povrh Bizeka. Skeleti alge (*Lithothamnium*) povezani su zrnatim kalcitom. Alga je građena od sitnih dijelova, poput grančica, koji su grmoliko udruženi ili kvrgasto srasli. Od cjelokupne mase alge 98% otpada na kalcijski karbonat (CaCO_3), a samo 2% na organsku tvar. (pretisak iz knjižice »Litotamnijski vapnenjak (krečnjak) u prirodi i građevini«, Luke Marića, Zagreb 1938.)

ljenac za gradnju savskih obaloutvrda, a potom kao karbonatna komponenta sirovine za proizvodnju cementa u Podsuseda. Tu bi se još uvijek moglo naći očuvane stijenske mase litavca s mogućnošću vađenja blokova, ali u vrlo ograničenim količinama.

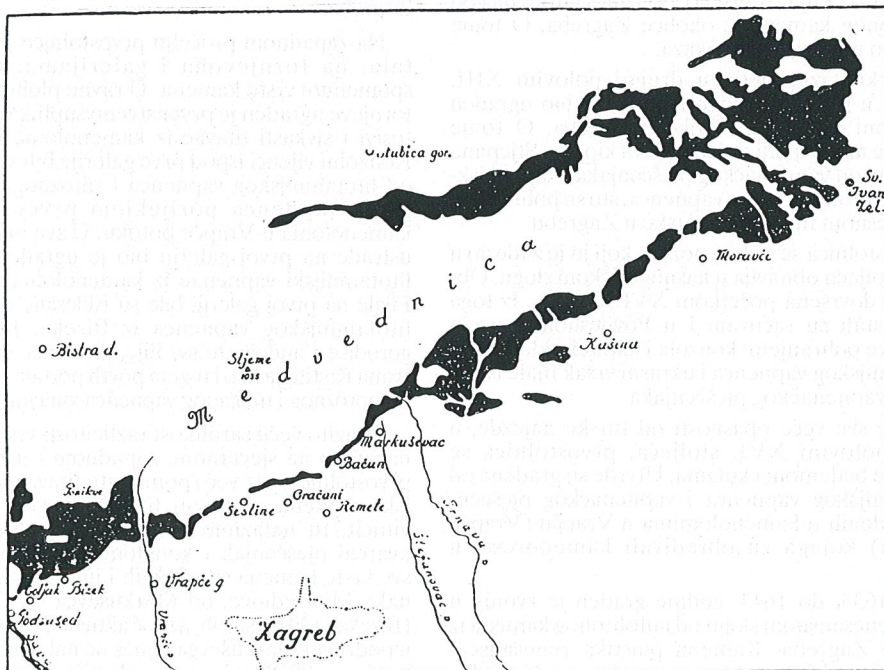
Osim opisanog kamena autohtonog porijekla na zagrebačkoj prvostolnici nalazimo i kamen koji je alohton.

Tako se na drugoj galeriji sjevernoga tornja nalazi stup isklesan od rudistnog vapnenca varijeteta fiorito porijeklom iz kamenoloma u Krasu Tršćansko-Komenske visoravni (Nabrezina–Repen–Kopriva). Istoga su porijekla ploča kamene niše pila na sjevernoj strani sakristije i dva mala valjkasta stupića, vjerovatno ugrađena prilikom ovostoljetnih obnova.

U predvorju neogotičkog portala kipovi sv. Ćirila, sv. Metoda, sv. Jurja, sv. Barbare, sv. Florijana i sv. Katarine, isklesanih od mekanog vapnenca iz Vinice, postavljeni su na stupove od crvenkastog andezita, od antike poznatog kao porfido rosso antico iz Egipta (Djebel Abu Dokhân).

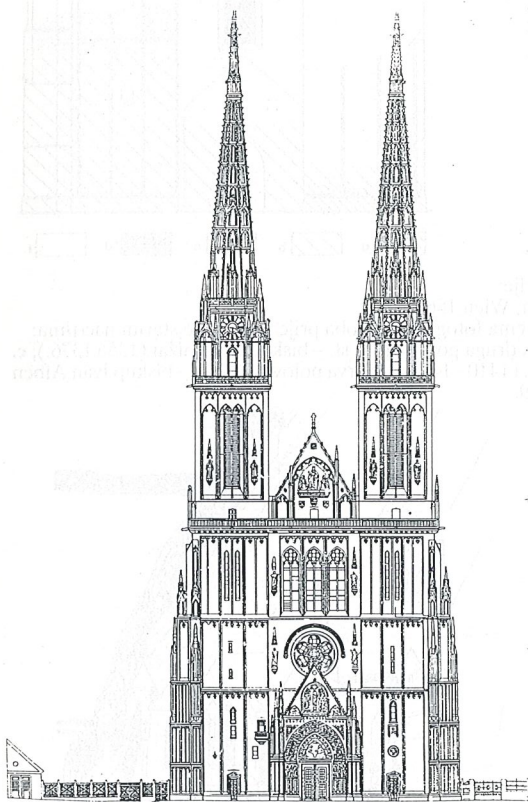
Opisani kamen ugrađen u prvostolnicu različitoga je petrografskog sklopa i odlikuje se veoma različitim fizičko-mehaničkim svojstvima, kao i trajnošću u zagrebačkom urbanom okolišu i atmosferi zagađenoj industrijskim produktima izbačenim u nju. Te se različitosti ogledaju u stanju i izgledu površine kamena u izraženom rasponu stupnja njegove oštećenosti i raspadanja, što je i uvjetovalo današnju, treću, obnovu prvostolnice nakon što je izgrađena na prijelomu XIX. i XX. stoljeća.

maskirani su bujnim raslinjem. U području Vrapče potoka i posebice Bizeka nalazimo sačuvane brojne ostatke nekadašnjeg vađenja blokova kamena. Litavac i litotamnijski vapnenac u kamenolomima Bizeka u bližoj su prošlosti vađeni kao kamen lom-

Pojas litotamnijskog vapnenca oko Medvednice. Kamenolomi toga vapnenca nalaze se u jugozapadnom dijelu gore, sjeverno od Bizeka. (Prema geološkoj karti Zagreb Dragutina Gorjanović-Krambergera, pretisak iz knjižice »Litotamnijski vapnenjak (krečnjak) u prirodi i građevini«)

Zorislav HORVAT

GRADNJA I PREGRADNJA ZAPADNOG PROČELJA
ZAGREBAČKE KATEDRALE

1. Zagreb, katedrala Blažene Djevice Marije, zapadno pročelje (fotogrametrijska snimka, Zavod za fotogrametriju Geodetskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu)

Zapadno pročelje zagrebačke katedrale potpuno je pregrađeno tijekom Bolléove regotizacije, pri čemu je njen donji dio koliko-toliko zadržao prvobitni izgled – ako ne i kameni materijal iz gotičkog razdoblja. Gornji dio zapadnog pročelja već je Schmidt-Bolléova kreacija na neogotički način.

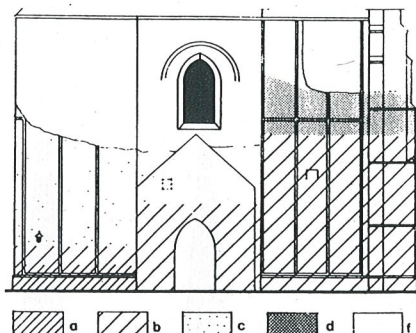
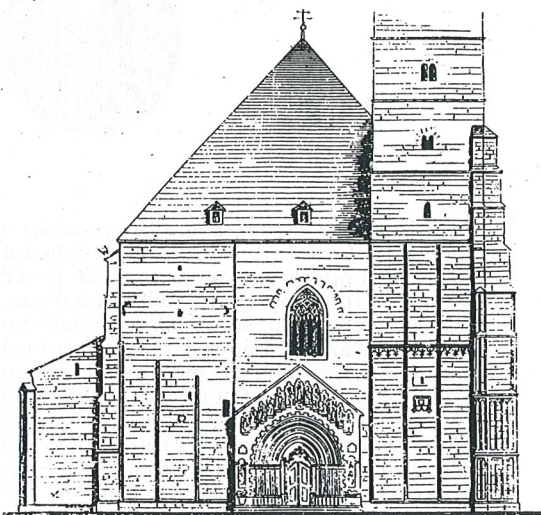
Staro gotičko pročelje građeno je tijekom više stoljeća, počevši od biskupa Kažotića, da bi ono svoj definitivni izgled poprimilo u 17. st. gradnjom južnog zvonika i obnovom zapadnog portala. Vrijeme, nemili događaji i nestručni popravci oštetili

su katedralu toliko, da se tijekom 19. st. razmišlja o njenoj obnovi. God. 1879. bečki arhitekt Schmidt izrađuje idejni projekt obnove, a H. Bollé je već 1879. započeo s organizacijom gradilišta. Međutim, potres u Zagrebu 1880. stubokom je promijenio situaciju. Rušenje svodova i pucanje zidova pokazalo je da će obnova morati biti mnogo opsežnija nego se u početku mislilo. Dalji rad na obnovi katedrale preuzima Schmidtov suradnik Hermann Bollé, koji se i seli u Zagreb te tu živi i djeluje sve do svoje smrti. »Njegova« dva zvonika na zagrebačkoj katedrali postala su simbolom Zagreba, još i danas najviše građevine u Zagrebu (sl. 1).

Pogledajmo tijek gradnje katedrale od samih njenih početaka: gradnja zagrebačke katedrale započeta je još početkom 13. st., te dovršena do nama danas nepoznata stupnja. Invazija Tatara 1241. tek sagrađenu katedralu pretvorila je »u pepeo« – »in cinerem versa«.

Nakon što je biskup Timotej (1263.–1287.) sagrađio svetište, početkom 14. st. biskup A. Kažotić (1303.–1322.) nastavlja podizanje broda na način trobrodne dvoranske propovjedničke crkve, jednostavnih detalja i promišljenih proporcija. Sagrađen je sjeverni zid broda do – približno – polovice svoje visine te donji dio sjeverna zvonika, čime je istodobno određeno oblikovanje zapadnoga pročelja (sl. 2). Tijekom druge polovice 14. st. biskup S. Kanižaj (1356.–1376.), zaokružuje zidove broda i podiže južni zvonik do pola visine zapadnog pročelja. U ovoj fazi vjerojatno je građen i zapadni portal, no kako se daleko s tim došlo – danas nam nije poznato. Ostatak zapadnog pročelja dovršava se tijekom 15. st., u doba biskupa Eberharda (1397.–1406. i 1410.–1419.) te Ivana Albena (1422. i 1433.). Napredovanje gradnje broda katedrale tijekom druge polovice 14. te u 15. st. označeno je grbovima biskupa-graditelja tako da se ono može pratiti s dosta sigurnosti. Osim toga, svaki je pojedini graditelj imao svoje detalje i svoje načine gradnje.

Glavna osobina gotičkih zvonika katedrale je zatvorenost, čiji su jedini ukras bile lezene i vijenac slijepih gotičkih lukova, »nošenih« što maskeronima a što krinovima (sl. 3). Lezene su se protezale do visine potkrovnog vijenca na zapadnom, južnom i sjevernom pročelju. Gotička je gradnja ondje stala, tako da ne znamo jesu li lezene trebale biti nastavljene ili se pomišljalo i na neko drukčije rješenje.

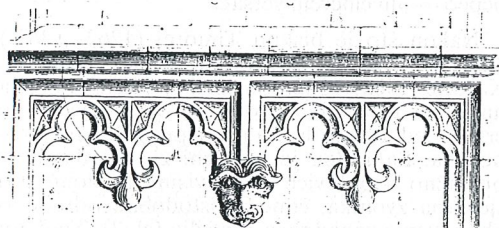

2. Zagreb, katedrala Blažene Djevice Marije, zapadno pročelje:

A – Zapadno pročelje prema Weissu, Der Dom zu Agram, Wien 1860.

B – Pokušaj određivanja srednjovjekovnih faza gradnje prema fotografiji iz doba prije potresa te starim nacrtima:

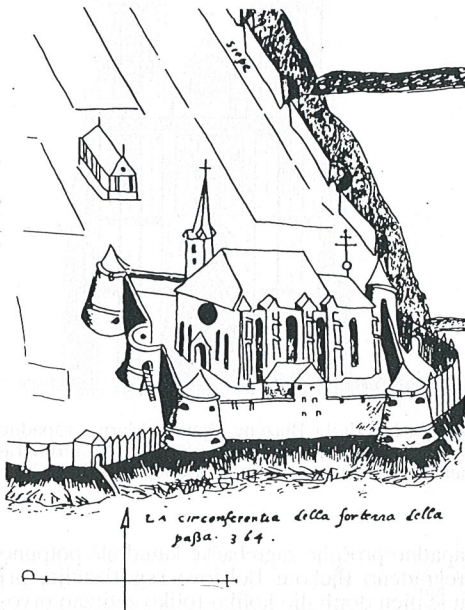
a. početak 14. st. – biskup A. Kažotić (1303.–1322.); b. druga polovica 14. st. – biskup S. Kanižaj (1356.1376.); c. kraj 14. početak 15. st. – biskup Eberhard (1397.–1406. i 1410.–1419.); d. prva polovica 15. st. – biskup Ivan Alben (1421.–1433.); e. razrušio topovima general Turn 1529.

3. Zagreb, katedrala Blažene Djevice Marije, detalj kordonskog vijenca na sredini visine zapadnog, sjevernog i južnog pročelja zvonika iz vremena oko 1400. (K. Weiss, Der Dom zu Agram, Wien 1860.)

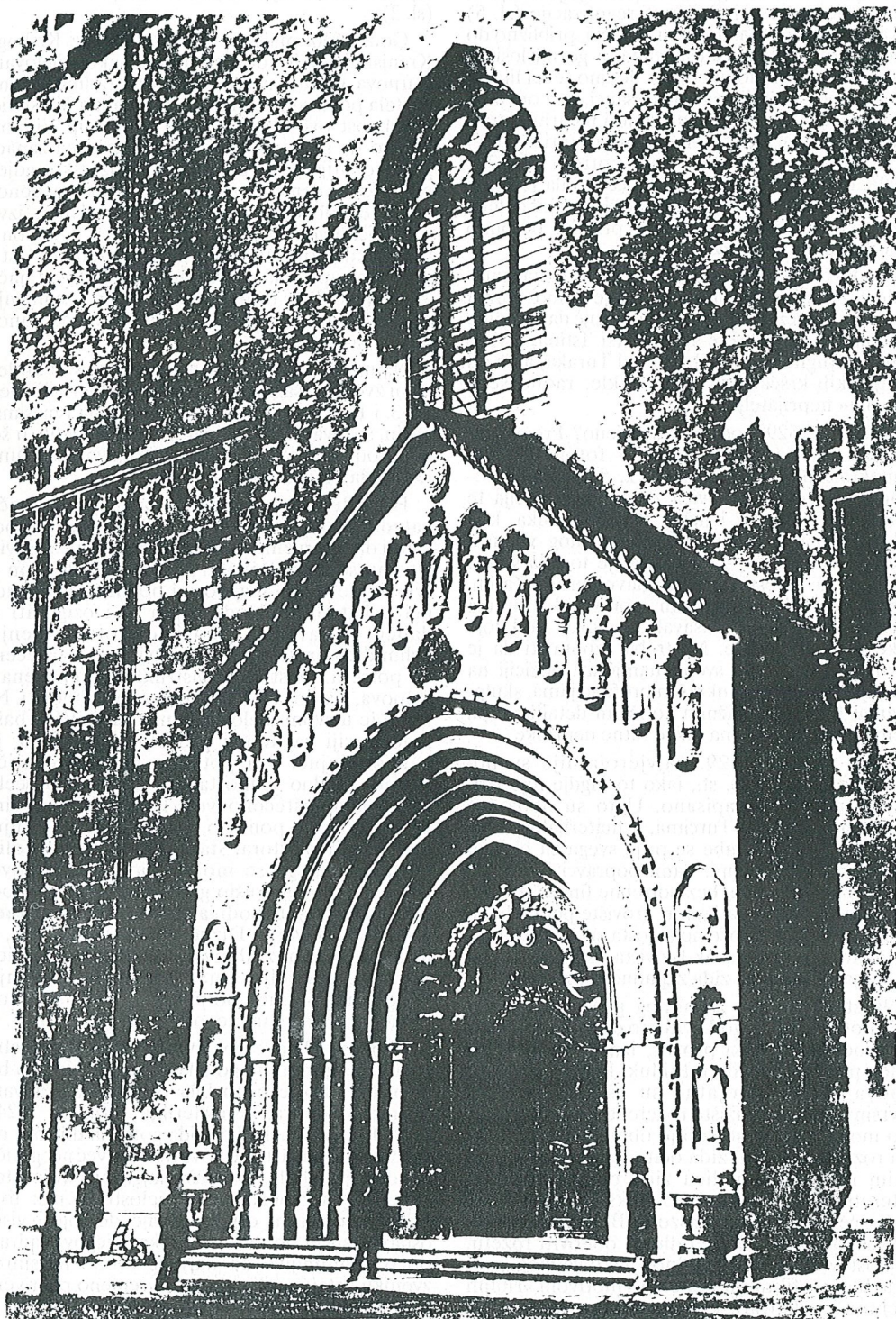
Zid između zvonika, kojim je istodobno završavao prostor glavnog broda, bio je ukrašen portalom i velikom rozetom. Uz unutrašnju stranu ovog zida protezala se galerija na kamenim konzolama (?) koja je povezivala prostore zvonika. S ove se galerije imalo pristup do jednog malog ali bogato profiliranog prozora, kojeg je zatvorio Vinkovićevev portal, te do vratiju s balkonom, koja su očito imala služiti i majstorima tijekom gradnje, a i kasnije, za komunikaciju s prostorom pred katedralom.

Stara grafika iz doba oko 1520. pokazuje katedralu pod krovom, bez zvonika koji se inače poznaju u tlocrtu, i okruženu utvrdama (sl. 4). Mali zvonik uz sjeverno pročelje vjerojatno je tek drvena konstrukcija za nošenje zvona, što vjerojatno može značiti da se već onda pomišljalo da nastavak gradnje zvonika iznad potkrovnog vijenca započne na južnoj strani, gdje je kasnije i sagrađen.

4. Zagreb, katedrala oko 1520. god. – detalj šireg prikaza Kaptola i Gradeca

Građevinsku situaciju zagrebačke katedrale zamutile su borba oko izbora Ferdinanda Habsburškog i Ivana Zapolje za kralja: Gradec je bio uz Ferdinanca a Kaptol uz Zapolju. Ferdinandov je general Turn

5. Zagreb, katedrala Blažene Djevice Marije, zapadno pročelje prije potresa 1880.

1529. opsjedao biskupsku utvrdu, pucajući na nju topovima. Stara fotografija zapadnog pročelja iz doba prije potresa i Bolléove regotizacije (sl. 5) pokazuje stanje zida: donji su dijelovi, približno do prvog vijenca, zidani klesancima, a gornji lošijim zidom od kamena lomljenjaka. Jedino se na lijevoj strani južnog zvonika naziru klesanci, no i oni jako oštećeni. Ovakvo stanje nalazimo i na arhitektonskim snimkama Weissa (sl. 2A, snimka prije 1860.) te Nordija, neposredno prije potresa (1877.). Dakle, budućnost zapadnog pročelja bila je drugi put određena – topovima generala Turna još daleke 1529., jer je zbog toga Bollé bio prisiljen potpuno obnoviti zapadno pročelje.

Raspored oštećenog zida na pročeljima katedrale i zvonika, te činjenica da je samo gornja polovica oštećena, a donja ne, pokazuje da su zidine oko katedrale poslušle svojoj svrsi. Istina, utvrde su bile podignute zbog obrane od Turaka, a ne od španjolskih-kršćanskih četa, dakle, radilo se o »krivom« neprijatelju!

Što je to 1529. god. bilo oštećeno? Prema podacima kojima raspolažemo – fotografijama, arhitektonskim snimkama (sl. 2, 5) i zapisima – stradala je gornja polovica zapadnog pročelja te djelomično sjeverna i južna strana zvonika, koji tada još nisu prešli visinu potkrovnog vijenca. Stradao je i prozor – vjerojatno je to bila velika rozeta koja je osvijetljavala glavni brod. Zatim, stradao je i glavni, zapadni, portal od krhotina kamena koje su se obrušavale, a možda i od koje niske topovske kugle. Ne treba zaboraviti da je glavni portal već po svojoj namjeni i poziciji na pročelju, bio fini rad, ukrašen profilacijama, skulpturama, fijalama i sličnim gotičkim detaljima, pa prema tome osjetljiv na takve ratne neprilike.

Štete nastale 1529. najvjerojatnije su popravljene tijekom 16. st., iako to nigdje nije izričito rečeno ili zapisano. U to su doba sve intenzivnije borbe s Turcima, a materijalna sredstva i radna snaga rabe se prije svega za obranu granice na Uni i Kupi. Sami popravci katedrale izvađani su na brzinu, bez potrebne finoće u radu, i sa zakašnjenjem, pa je npr. krovšte popravljeno tek oko 1590. No možemo s dosta sigurnosti pretpostaviti, da je popravak krovšta uslijedio nakon uređenja oštećenoga zida zapadnoga pročelja.

Na staroj snimci zapadnog pročelja iz doba prije potresa 1880. god., vidimo da je ondje veliki četverodjelni gotički prozor, iznad kojeg je izveden polukružni odteretni luk. Kugle Turnovih topova 1529. vjerojatno su oštetile vanjsku površinu zida te kružište rozete, tako da više nije bilo moguće jednostavno je obnoviti. Konstrukcija rozete u nutrini zida očito je bila sačuvana i zatim na vanjskom licu zida obnovljena kao odteretni luk, što je trebalo olakšati ugrađivanje novog četverodjelnog prozora. Bollé je prilikom svoje obnove katedrale odlučio obnoviti rozetu. Jednostavnost četverodjelnog, iako velikog, prozora, bez profiliranih špaleta i s motivom »ribljih mjehura«, odgovara kasnogotičkom razdoblju i brzini rada, ali i određenom kasnogotičkom »klasicizmu« 16. st.

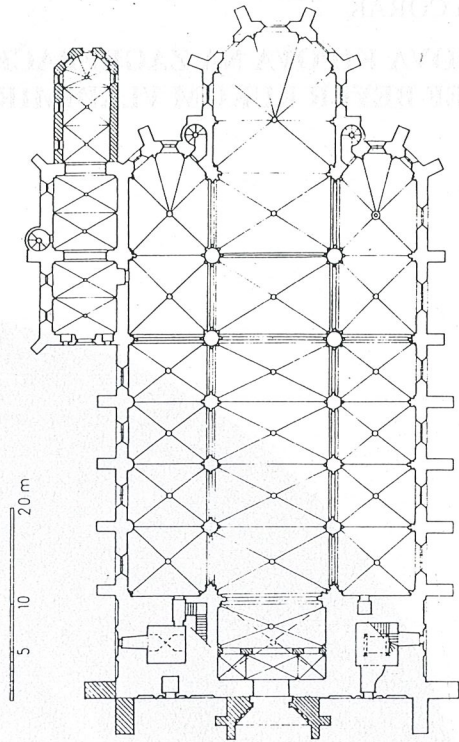
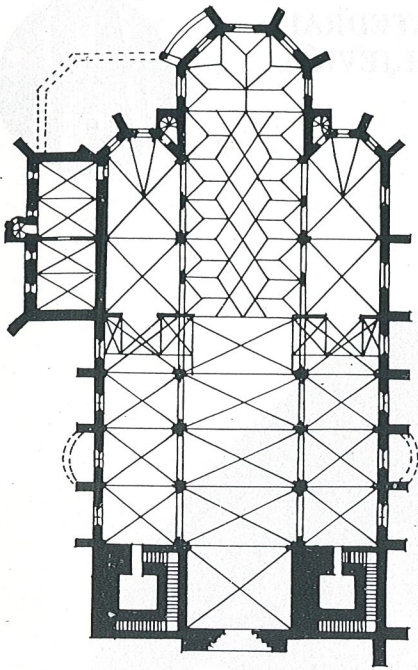
Zapadno se pročelje protezalo do potkrovnog vijenca, zabata nije bilo, a krovšte je bilo šatorasto (sl. 2).

God. 1640. majstor Kozma Miler iz Krškog u Kranjskoj nekih stotinjak godina nakon djelovanja Turnova topništva započinje pregradnju glavnog portala po narudžbi biskupa Benedikta Vinkovića. Posebnost ove obnove je da je biskup Vinković zaželio da se portal obnovi po uzoru na zapadni portal opatijske crkve u Jáku u Madžarskoj, gdje je on neko vrijeme bio opatom. Milerova obnova dosta je slobodna, jer on nije do u detalje izveo romaničko-gotički portal iz Jáka (sl. 2, 5): on je uključio dijelove starog gotičkog portala iz 14. st., a skulpture apostola oblikovao je na barokni način. Zanimljivo da je ovaj portal uklonjen i zamijenjen neogotičkim tek kad je katedrala bila u potpunosti dovršena god. 1902.

Najmlađi »stari« dio zagrebačke katedrale – južni zvonik – sagradio je majstor Albertal između 1633. i 1644. god. Zvonik je izveden na renesansni način, sužavajući se stupnjevito prema vrhu, u šest etaža od potkrovnog vijenca. Vrh zvonika krunila je kupola s lanternom i terasom.

H. Bollé je došao raditi na sanaciji zagrebačke katedrale još prije potresa 1880. te je bio i najpoznatiji da intervenirira nakon potresa. Ing. S. Savits-Nossan se sjeća Bolléa i zna da se jedino on od svih zagrebačkih majstora i poduzetnika usudio ući u katedralu, poduprijeti je i osigurati od daljeg urušavanja... Bollé je morao mijenjati Schmidtov projekt, jer su to uvjetovala oštećenja od potresa. Dosta je konstruktivnih elemenata: stupova, svodova i sl. bilo potrebno obnoviti. No, Bollé je u svom djelovanju najdalje otišao baš u regotizaciji zapadnog pročelja, i posebno, još nadograđujući dva potpuno nova, neogotička zvonika. Jedno jednostavno, masivno pročelje, istina jako oštećeno već Turnovim topovima 1529., Bollé je ponovio, koliko-toliko poštujući ideje starih majstora. Staro je pročelje bilo toliko uništeno, da ga se moralo potpuno obnoviti. Bollé je također srušio gornji dio južnog, Albertalova zvonika, te podigao novi i viši, ali ne samo južni već i sjeverni. Dižući nove zvonike uvis, on ih je sve više razrahljivao, olakšavao: zvonici i zapadno pročelje iznad visine nekadašnjeg potkrovnog vijenca potpuno su nova, Bolléova kreacija, nastala na njegovu crtačem stolu (sl. 1).

Prilikom obnove oba zvonika bilo je potrebno zamijeniti gornji dio gotičkog zida, jer je ono bilo jako loše, što je očito bila posljedica djelovanja Turnovih topova, atmosferilija i požara 1624. i 1645. Bollé obnavlja lice zida gotičkih dijelova oba zvonika te dodaje neke nove detalje, već neogotičke koncepcije (sl. 1). On ruši najgornje dvije etaže Albertalova zvonika – »u cielosti 20 m«: to je približno do visine druge galerije, do koje je visine ostao masivan zid starog zvonika i njegov kvadratni tlocrt. Zanimljivo da najveće zvono na starom zvoniku ostaje ondje gore, privremeno pokriveno: bilo je jeftinije i jednostavnije ostaviti ga na potrebnoj visini nego ga spuštati na tlo i ponovno dizati!

6. Zagreb, katedrala Blažene Djevice Marije, tlocrti:

A – K. Weiss, Der Dom zu Agram, Wien 1860.

B – Tlocrt katedrale prema Bolléovom tlocrtu u mjerilu 1:50 (šrafirani dijelovi tlocrta su Bolléove prigradnje)

Zapadno je pročelje najviše promijenjeno i dograđeno pročelje na zagrebačkoj katedrali. Ono je do 1880. došlo i nedovršeno i postradalo u ratnim sukobima i loše popravljeno, tako da ga je Bollé jednostavno morao prepraviti i rekonstruirati. Jedno masivno pročelje, još ranogotičke koncepcije, on shvaća kao bazu, kao podnožje, koje tek ponešto prilagođuje nadogradnji svojih zvonika. Katedralni zvonici, penjući se u visinu, postaju sve više nešto drugo, karakteristično za svoje doba – 19. st. – i za svog autora – arhitekta Bolléa. On je mogao ovo pročelje izvesti na mnogo načina, konačno radi se o njegovoj osobnoj kreaciji, no on je radio što i drugi graditelji-arhitekti ove katedrale: svi su gradili prema svom znanju i običajima svog doba. Ono što bi mu se moglo zamjeriti je prevelika sloboda, odnosno kriva reinterpretacija starih dijelova zapadnog pročelja, ne uvijek s dovoljno opravdanja.

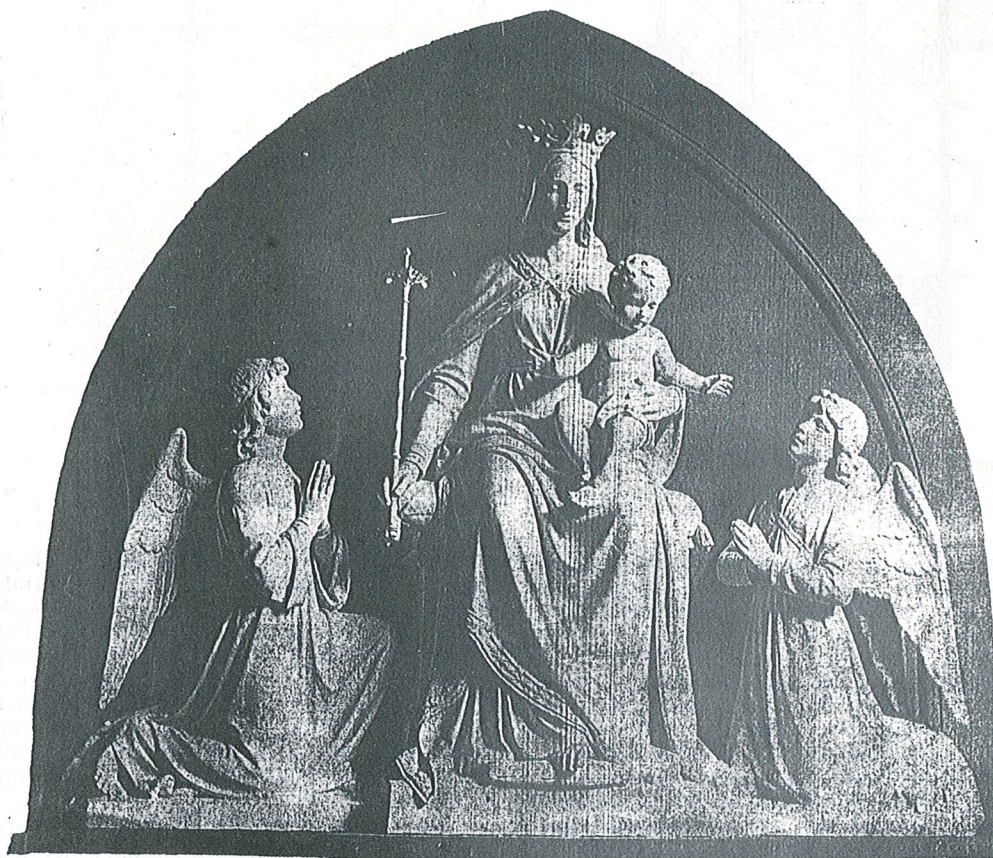
Zapadno je pročelje zagrebačke katedrale sa svoja dva zvonika zamišljeno još početkom 14. st. te su svi nastavljači gradnje morali prihvatiti ovu zamisao. Svaki od arhitekata 14.–15. st. morao je

imati i svoju viziju gotovih zvonika. Možda su zvonici Tinske crkve u praškom Novom mjestu ilustracija izgleda kojeg su majstori početka 15. st. željeli postići jer su to bili majstori potekli iz Parlerovog praškog kulturnog kruga. Zbog usporenja gradnje zagrebačke katedrale nije se tijekom 15. st. doseglo ovu zamisao. Albertalov zvonik, izveden na način renesanse možda je reminiscencija stare zamisli, rečen na onda suvremeni renesansni način i bez bogatog piramidalnog završetka s tornjićima, kao na Tinskoj crkvi u Pragu.

Današnje zapadno pročelje zagrebačke katedrale s Bolléovim zvoncima kreativan je doprinos 19. st. – dopustimo si to reći – uz značajno poštivanje starog oblikovanja. Da li se to moglo ili trebalo izvesti drukčije, danas je prekasno govoriti. Našu katedralu, skupa s njenim zapadnim pročeljem i visokim neogotičkim zvoncima treba cijeniti i kao takve ih obnoviti, maksimalno poštujući nasliedeno.

Željka ČORAK

OBNOVA KIPOVA NA ZAGREBAČKOJ KATEDRALI: JOSEF BEYER RUKOM VLADIMIRA HERLJEVIĆA

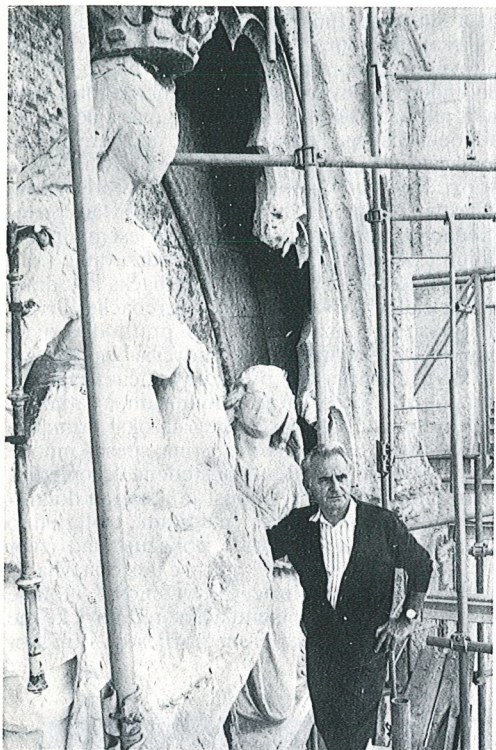
1. Josef Beyer: Bogorodica s Djetetom i anđelima, stara fotografija modela skulpture na timpanonu zapadnog pročelja zagrebačke katedrale, 1890. Riznica zagrebačke katedrale.

Nakon gotovo stotinu godina zapuštenosti započela je obnova zagrebačke katedrale. Na redu je zapadno pročelje i tornjevi – neogotički sloj na građevini. Ovaj se prilog bavi obnovom skulpture bečkog kipara Josefa Beyera Bogorodica s djetetom i anđelima koja je na pročelje, u izvedbi kipara Karla Moraka, postavljena 1890. godine. U međuvremenu ta je skulptura propala do neprepoznatljivosti.

Prvi slučaj obnove skulpture na zagrebačkoj katedrali predstavljale su rigalice u visini prve galerije. Neke od njih bile su također posve uništene, a na drugima su postojali elementi za rekonstrukciju.

Metodološka dilema bila je da li nadomjestiti praznine replicirajući postojeće sačuvane skulpture (stilskom mehanikom) ili se usuditi na nove kreacije. Izabran je ovaj drugi put. Četvorica suvremenih kipara dala su na temu himera svojom maštom prilog katedrali.

Ovaj drugi slučaj, skulptura Josefa Beyera, imao je drukčije metodološke pretpostavke. Ta je skulptura nepreskočivi i nepreinačivi dio identiteta katedrale. Sam ikonografski naglasak na liku Bogorodice ima svoj povijesno-politički smisao (u odnosu na su-patrona, mađarskog kralja Sv. Stjepana). Kipar

2. Kipar Vladimir Herljević uz skulpturu kakva je došla do naših dana.

3, 4, 5 Detalji skulptura prije obnove

6. Beyerov model Bogorodice u zagrebačkoj Gliptoteci HAZU (snimio Milan Drmić)

Josef Beyer, Fernkornov učenik, predstavlja kopču sa značajnim bečkim (srednjoeuropskim) zbičajima. Bolléov izbor (neorenesansnog) kipa značajan je za »vremensku shemu« katedrale. Izvedena je, dakle, obnova u smislu apsolutne vjernosti uništenom izvorniku. Kipar Vladimir Herljević unio je u taj rad »intenzivno samoprešućivanje« za koje je sposoban jedino pravi majstor. Obnova je izvedena prema ostacima kipova i prema fotografiji modela koja je sačuvana u riznici katedrale.

U međuvremenu je otkriven i Beyerov model u Gliptoteci HAZU, s njim i neki drugi kipovi koji će obogatiti Beyerov opus. Jedan od njih, posebno značajan za hrvatsku sredinu, jest vrlo kvalitetan portret Hermana Bolléa.

*

Održavanje simbola vjerojatno je teži posao nego njegova gradnja. Budući da se ne može stupiti dva puta u istu rijeku, s vremenom se otplavi ne samo prvotna građa nego i poticaji. Problem obnove katedrala često nije samo nedostatak izvornih materijala i odzivljenost tehnika, nego također pomak iz središta sveukupnog života zajednice na povijesno-dokazno, estetsko, ekonomsko ili neko drugo polje. Zagrebačka je katedrala u tom pogledu u posebnom položaju. Kao što je povijesno

imala složeniju funkciju od većine paradigmi iz svoga zapadno-europskog konteksta, jer je dugo i u doslovnom i u prenesenom smislu bila ne samo crkva nego i tvrđava – tako i danas njezin komunalni status nije karakterističan status odgovarajućega zapadnoeuropskoga zdanja. Dok je, na primjer, katedrala u Regensburgu, s kojom se ova naša najčešće uspoređuje, u vlasništvu grada i duhovnom nadležstvu biskupije, što za sobom povlači posve određene materijalne posljedice – to jest milijun do milijun i pol maraka godišnje za održavanje i obnovu – moglo bi se reći da je zagrebačka katedrala na duši isključivo Nadbiskupije zagrebačke i Prvostolnog kaptola, uz podatak za prethodne dvije godine od države nije dobila ni novčića – a prije toga ono što je dobivala nije prelazilo količinu kapi bez mora. Lažne isprike, prije komunizam, a zatim rat – pokazatelj su pravog, dubljeg uzroka: primitivizacije društva. Siromaštvo je, istina, spasilo mnoge naše vrijednosti. Ostale su pošteđene brzopletih i »naprednih« zahvata. Ali post je dotjeran do granice opstojnosti. Sada se, međutim, materijalno nepovoljan status katedrale pokazuje kao izvor kompenzacijske energije: ona se ne obnavlja iz budžeta, nego iz mobilizacije privrženosti. U tom je smislu na djelu gotovo simulacija srednjovjekovne pozadine, a svakako usporena povijest sa svim svojim učincima.

7. Beyerov model andela u zagrebačkoj Gliptoteci HAZU (snimio Milan Drmić)

8. Kipar Vladimir Herljević u radu na svojoj Beyerovoj Bogorodici (snimio Bruno Konjević)

Ovaj mali prilog historizaciji obnove katedrale posvećen je, po drugi put,¹ problemu obnove skulpture, Bolleové ili iz Bolléova doba, na njezinoj vanjštini. Prvi puta bile su to rigalice, garguji, koje je vrijeme toliko uništilo da se neke od njih nisu mogle dopuniti i rekonstruirati. Dilema je bila da li izraditi replike prema drugima postojećima i tako stilskom mehanikom popuniti praznine; ili se opredijeliti za otvoren autorski pristup koji uvažava funkciju i proporciju, a imaginaciju oslobađa doslovne stilske stege. Prevladao je posljednji pristup, s tim da su se rekonstruirale one skulpture koje su za to pružale pokriće, a gdje ga nije bilo, suvremeni kipari izveli su nova djela. Koliko god se taj put čini metodološki vrlo ispravnim i koliko je god pružio zadovoljstva kvalitetnom kiparskih ideja, toliko se između koncepta i njegova ostvarenja ipak dogodila i razlika. U toj razlici prepoznaju se i prelaju mnoge opće teškoće obnove katedrale. Kiparske skice, naime, žive, duhovite, izvornoga rukopisa, prijenosom u kamen izgubile su na kvaliteti. Dva su razloga tome. Prvo: jer kamen, travrtin kojim je nadoknađen izvorni Bolléov litavac, nije pogodan za kiparsku obradu, a nije ni stilski sukladan karakteru katedrale. Premda će s vremenom dobiti patinu koja će, kao što se već vidi, u priličnoj mjeri smanjiti razliku boje prema boji izvorne epiderme – »art-déco« narav, tvrdoća, horizontalna slojevitost i vrsta šupljikavosti toga

9. Bogorodica s Djetetom, anđelima i Vladimirom Herljevićem na zagrebačkoj katedrali danas

kamena nikada neće uspostaviti idealan odnos s materijom i duhom katedrale. U nedostatku izvornog kamena (koji je propao u Zagrebu, a savršeno se sačuvao u Mariji Bistrici, pokazujući presudnu ulogu zagađenja okoline) – bira se kompromisom između vrlina i mana, a one su obično kombinirane. I valja uzeti u obzir da je riječ povjesničara umjetnosti ponekad nemoćna, pa i neuvjerljiva pred argumentima tehnologa – pogotovu kad se, nažalost, ispriječte i financijski pokazatelji. Drugi razlog pada kvalitete od skice do realizacije skulpture bio je pretjerana strojna obrada. Premda je, u situaciji u kakvoj se zagrebačka katedrala nalazi, zasad teško uspostaviti odgovarajući manufakturni standard, bilo je moguće, ali je nažalost propušteno, osigurati veći završni udio kipara na skulpturi. No kako je obrada katedrale stalno učenje, tako će i sljedeći zahvati svakako voditi brigu o navedenom iskustvu. To bi se, uostalom, moralo odnositi ne samo na skulpturu nego i na završnu obradu novih dijelova zidnog platna – kako bi se izbjegao dojam hladnoće i mrtvila što ga, recimo, pruža novi zabat.

Nakon prve količine rigalica, sljedeća kiparska obnova koja je poduzeta – na skupini *Bogorodice s djetetom i dva anđela* u timpanonu zapadnog pročelja – metodološki postavlja posve drukčiji problem. Golema skulptura bila je potpuno uništena, kao i prethodno spomenute rigalice. No dok se u to brojno fantastično životinjstvo moglo

zahvatiti i suvremenim dosjetcama, ne mijenjajući narav zdanja nego afirmirajući kontinuitet maštarije – Bogorodica je nezamjenjiv dio identiteta katedrale. U povijesno-političkom smislu, ona svojom dominantnom pozicijom označava otklon od okvira hrvatsko-ugarske simbioze prema hrvatskom osamostaljenju: postavlja se kao prvi patron nad supatronom, Sv. Stjepanom kraljem. Arhitekt Herman Bollé taj je motiv posebno naglasio izborom autora. Bogorodica i anđeli djelo su, naime, vrlo uvaženog bečkog kipara *Josefa Beyera*. Njegov udio još je jedna civilizacijska (srednjoeuropska) kopča zagrebačke katedrale.

U vrijeme pisanja monografije o katedrali, Josef Beyer nije izazvao posebnu pozornost (istoga) autora ovoga teksta, zbog prvenstveno važnih pitanja interpretacije i valorizacije same arhitekture. U knjizi stoji samo gola činjenica da je Josef Beyer autor te skupine (uostalom potpisan: Jos. Beyer fecit),² da je ona izvedena 1890, a izveo ju je Bolléov suradnik, nastavnik u Obrtnoj školi Karlo Morak.³ No danas, kad je Beyerov kip praktički izgubljen i kad se mora nadomjestiti novim, Beyerova osoba postala je predmetom određenijeg interesa.

Taj je interes rezultirao zasad samo elementarnim podacima. Josef Beyer, dakle, rođen je 28. 2. 1843,⁴ a umro 21. 8. 1917. godine; 1853. ušao je u Carsku i kraljevsku ljevaonicu bronce i ostao u njoj do 1873. godine. Učio je kod Antona v. Fernkorna i stekao zavidnu tehničku vještinu. Studirao je na bečkoj Akademiji kod profesora Kundemanna. Dobivao je narudžbe na najreprezentativnijim bečkim zdanjima. Tako je 1876. radio reljefe na metopama za Dvorske muzeje; 1878–9. tri lika, Trgovca, Tiskara i Pravdu, za novu Vijećnicu, te četiri lika (discipline pravnog fakulteta) za atiku novog Univerziteta; 1880. kolosalni kip Andela mira za kupolu mauzoleja obitelji Thalmeir na groblju Kerepseser u Budimpešti; stojeće likove Leopolda Slavnog i Heinricha Jasomirgotta za veliko dvorište nove Vijećnice; na prednjoj strani njezinoga velikoga tornja izveo je 1881. grbonošu pokrajine Salzburg; 1882. tri reljefa za atiku novog bečkog Parlamenta; 1883. likove Demokrita i Empedokla za novi Univerzitet. *Bogorodica s djetetom i anđelima* na zagrebačkoj katedrali sigurno se ubraja među veća i značajnija njegova djela, ali je nažalost osnovni priručnici ne spominju među izabranim radovima. U ovoj fazi istraživanja nemamo komparativnih uvida u ostala Beyerova ostvarenja, pa tako ne možemo ni procijeniti našu Bogorodicu u okvirima njegova opusa. Ona je, nema dvojbe, kvalitetna skulptura koja je također u prijenosu od ideje i modela do velikog mjerila i visoke postavbe sigurno doživjela neutralizaciju rukopisa i redukciju detalja. Ostala je, međutim, monumentalna, ne tek s pokrićem dimenzije, nego proporcije i pokreta, a posebno je obilježuje fina, upravo historicistička ambivalencija između herojskoga i lirskoga. U svakom slučaju, ona predstavlja neorenesansni element na katedrali, komplicirajući njezinu »vremensku shemu«.

Svakako je zanimljivo što je Herman Bollé, kompozitor i dirigent orkestra nove izvedbe katedrale,

pustio u kompoziciju i utvrđenu vrijednost svoga doba, i navještaj budućnosti u vidu Frangešove lunete nad glavnim portalom. U ideji neogotičke restilizacije, koja se smatra zatvorenom, Bollé je svjesno ostavio otvorena vrata vremena.

Kao u biografiji srednjovjekovnog arhitekta Villarda d'Honnecourta, od Beyerove gotovo iščezle skulpture ostala je tek fotografija modela u riznici zagrebačke katedrale. Prema toj fotografiji, i prema postojećim ostacima koji su mogli ukazati na dimenzije i osnovni raspored masa, kipar Vladimir Herljević prišao je obnovi djela.

Ne može se reći da u biografiji Vladimira Herljevića nije bilo poticaja na monumentalno. Rođen 1930. godine u Varešu, 1951. upisao se na Akademiju likovnih umjetnosti u Zagrebu. Studirao je kod Grge Antunca, Andre Krstulovića, Vjekoslava Rukljača i Antuna Augustinčića. Diplomirao je 1956. godine, a od 1956. do 1960. godine bio je na postdiplomskom studiju u Majstorskoj radionici Antuna Augustinčića. Do Augustinčićeve smrti ostao je njegov bliski suradnik. Unatoč činjenici da je izradio niz javnih spomenika, dvije su teme njegova osnovna preokupacija: žensko tijelo i portret. Obline kamenih ženskih aktova i torza, gdje se lica povlače pred svjetlošću tijela, dolaze na granicu apstrakcije u kipovima od metalizirane plastike. Koliko blagost i sinteza vladaju nad tijelima, toliko su portreti rezultat oštre opservacije. Tu svjetlost nije posrednik nikakve sublimacije i nikakvog zaborava. Obje te sklonosti, monumentalnoj redukciji i jasnom zapažanju, bile su Vladimiru Herljeviću potrebne za ovu vjerojatno najveću zadaću u njegovu životu. Doista, jednom se kleše Gospa za pročelje zagrebačke katedrale. A kad se to dogodilo, trebalo je zatomiti vlastiti glas da bi se čuo zvuk tuđega.

Najveća pohvala kiparu može se izreći poradi tog pristanka na šutnju. Možda je u njoj, u toj suspretnosti, vrhunac civilizacije, vrhunac umjetnosti nasljeđivanja. Vještinom cijeloga svog kiparskog života Vladimir Herljević pretvarao je fotografiju Beyerove skulpture u volumen, ruševinu u lik. I uspio je postići nešto što može jedino stvaralac. Njegova Gospa nije kompjutorska rekonstrukcija. Nije hladni, premda je vjerni nadomjestak. Njegova skulptura živi prirodnim životom. Ona nije uvećana minijatura puna praznog hoda. Herljevićeva šutnja bila je toliko vibrantna da je Josef Beyer mgao još jednom progovoriti. I posve sigurno, ovo samoprijegorno djelo spada, što se kiparske dionice tiče, među najbolje što će se na zagrebačkoj katedrali dogoditi. Niša ne može nadoknaditi spregu ruke i pamćenja. Uz »*Josef Beyer fecit*«, Vladimir Herljević zaslužio je da ga povijest upamti.

Nakon što je Bogorodica isklesana i uzdignuta na pročelje, u potkrovlju Gliptoteke pronađen je Beyerov model. I to ne jedan, nego dva. Godine 1940. oni su preneseni iz Muzeja za umjetnost i obrt, odnosno iz Obrtne škole. Zahvaljujući muzejskoj savjetnici Gliptoteke, gospođi Vesni Mažuran, i njezinim suradnicima, piscu ovoga teksta otkriveni su još neki radovi Josefa Beyera: mali kip Bogorodice i, što je posebno značajno u ovom

slučaju, vrlo lijep i dosad posve nepoznat portret Hermana Bolléa (koji bi trebalo što hitnije odliti).

Tako katedrala, obnavljajući se fizički, sudjeluje dalje u povijesti onako kako je devetsto godina sudjelovala: vraćajući svaki ulog, naplaćujući svaki dug: toliko dragocjena da je nikad nećemo dovoljno poštovati.

Među obnoviteljskim zahvatima koji su u posljednje vrijeme na katedrali izvedeni, obnova Beyerove *Bogorodice s djetetom i anđelima*, kako ju je (1995–1996) proveo Vladimir Herljević, lekcija je pravoga poštovanja.

Bilješke

1
Željko Čorak: *Nove himere*, »Život umjetnosti«, 56–57/1995, str. 10–11.

2
Ana Deanović, Željka Čorak, Nenad Gattin: *Zagrebačka katedrala*. »Globus/Kršćanska sadašnjost«, Zagreb, 1988, str. 295.

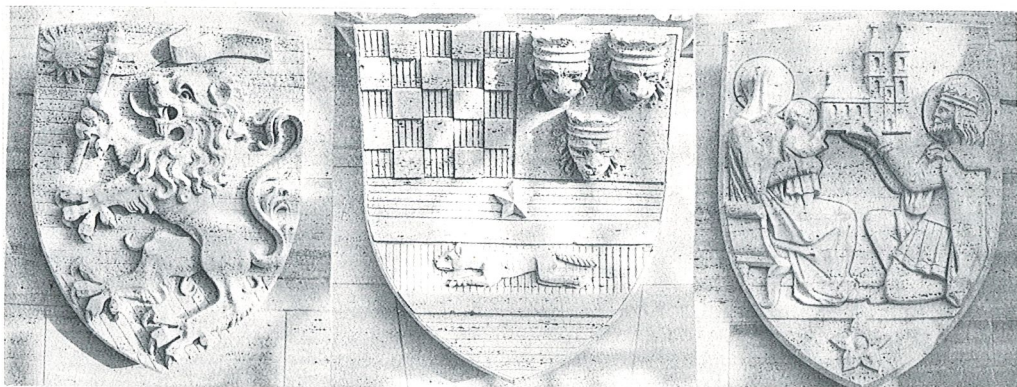
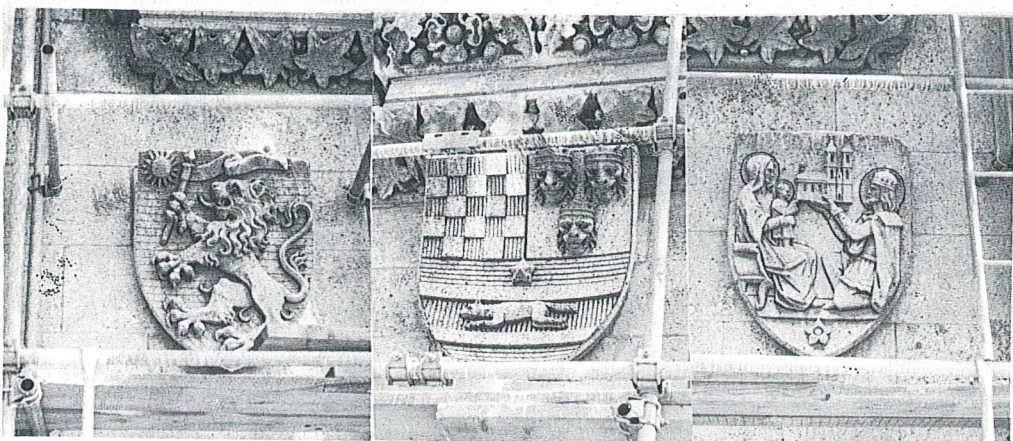
3
O Karlu Moraku vidjeti: **Čorak–Domljan–Nikolajević–Tadić:** *Počeci obrtne škole i vizualni identitet Zagreba*. Katalog retrospektive, 15. zagrebački salon. Umjetnički paviljon, Zagreb 1980, str. 20.

4
Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart, begründet von Ulrich Thieme und Felix Becker, Leipzig, Verlag von E. A. Seemann, 1923, sv. III, str. 567–568.

Zahvaljujemo autorici i Uredništvu »Radovi UPI« na dopuštenju objavljivanja dijela izvornog znanstvenog rada koji je tiskan u »Radovima Instituta za povijest i umjetnost 20« (Zagreb, 1996.)

Zvonimir RUKAVINA

TIMPANON ZAGREBAČKE KATEDRALE

Na timpanonu ispod kipova Bogorodice s Isusom i anđelima ugrađeni su grbovi:

- zagrebačkog nadbiskupa Josipa Mihalovića, u njegovo vrijeme bila je obnova katedrale
- Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije
- prvostolnog Kaptola zagrebačkog koji je stoljetni čuvar katedrale

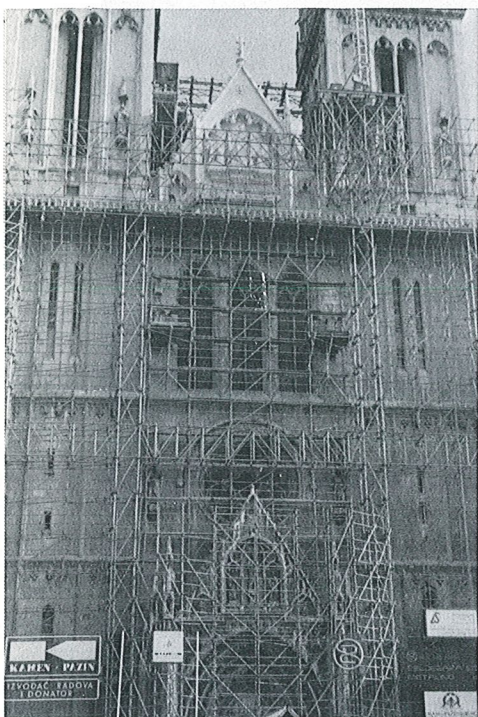
U prvom su redu izvorno isklesani grbovi iz litavca, a u drugom su grbovi ugrađeni prilikom sadašnje obnove isklesani iz rimskog travertina

Nakon velikog potresa 1880. koji je zadesio grad Zagreb u kome je stradala i veoma oštećena katedrala započeli su restauratorski radovi i trajali do 1902. godine po nacrtima bečkog arhitekta Schmidta, a izvodio ih je samostalno Herman Bollé.

Na pročelju katedrale između tornjeva u zabatu postavljen je kip Majke Božje na prijestolju s djetetom Isusom te dva anđela u klečećem položaju. Ovu grupu izradio je zagrebački kipar Karlo Morak po

nacrtima bečkog kipara Josipa Beyera 1890. U riznici zagrebačke katedrale nalazi se fotografija modela koji je izradio Josip Beyer u Beču 1889. Bila je dragocjena kao uzorak pri izradi novih kipova koji su upravo postavljeni i ugrađeni u timpanon katedrale.

Na timpanonu uz navedene kipove nalaze se i ugrađeni grbovi Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije u sredini, s lijeve strane je grb zagre-

Nakon obnove galerije i timpanona dio je pročelja katedrale zasjao posebnim sjajem

bačkog nadbiskupa Mihalovića, a s desne grb prvostolnog kaptola zagrebačkog.

Timpanon je izveden od bizečkog litotamnijskog vapnenca iz Bizeka. To je kamen iz Zagrebačke gore, a pokazao se neotpornim na zagađenje zraka nastalo najprije radi velikih količina dima od sagorijevanja ugljena kojim se grijao Zagreb, a zatim o velikih količina zagađenja sagorijevanja pogonskog goriva za automobile. Ispitivanja su pokazala da su ta zagađenja prodrli u kamen i do 18 cm dubine.

Oštećenja na timpanonu bila su veoma teška. Fijale su otpadale jedna za drugom pri čem su bile velika opasnost za ljude koji su ulazili u katedralu. Od četiri prekrasne fijale ostala je uočavana samo jedna, a i na njoj su se vidjela manja oštećenja. Oštećena je bila i konzola na kojoj su stajali kipovi. Stijena u koju je ugrađena konzola s kipovima na unutarnjoj strani imala je manje pukotine, koje su mogle biti signal njenog pucanja i opasnost urušavanja s nepredvidivim posljedicama.

Kipovi su bili još više oštećeni. Isklesani iz vinita koji se pokazao veoma lošim i još više neotpornim na zagađenje zraka, pa je Majka Božja izgubila svoje lice, izgubila je i Isusa, a anđelima su otpala krila. Uglavnom svi su dijelovi nagriženi i nepopravljivo oštećeni.

Obnova timpanona započela je 18. 5. 1995. skidanjem križa a završena je 9. 8. 1996. postavljanjem figura. Kardinal Franjo Kuharić je 12. 8. 1996. blagoslovio kipove na timpanonu.

Nekoliko podataka o timpanonu.

Timpanon se nalazi između tornjeva. Širina mu je 15,16 m, visina 15,21 m, u njega je ugrađeno 79,73 m³ kamena. Redova ugrađenog kamena ima 33, a ugrađeno je 597 kamenih elemenata. Najmanji je 0,01 m³, težak 25 kg. Najveći je 1,10 m³ i težak 2750 kg. U stijenu timpanona ugrađeno je 188 m nehrđajuće armature. Sve radove na stijeni izvodili su naši zagrebački kamenari Dragutin Škvorc i Tomislav Čapan. Kamen za ugradbu obrađen je u klesarskoj radionici Stipe Lucića u Domaslovcu i u Svetoj Nedjelji.

Za obnovu timpanona izabran je rimski travertin (st. Pietro clasico) kojim je obnovljena i prva galerija, te tako djeluje da je timpanon izrastao iz prve galerije te da s njome čini jednu obnovljenu cjelinu. Rimski travertin je po svom izgledu sličan bizeku, a otporan je na vlagu i razna zagađenja te je tako garancija, da će mu i trajnost biti mnogo veća.

Za izradu kipova na timpanonu tražili smo odgovarajući kamen. Najprije smo pošli u Vinicu i uvjerali se da odgovarajućeg kamena za kipove tamo više nema. Nema ga ni u potrebnim količinama a niti njegova kvaliteta zadovoljava. Tražili smo na više mjesta u Italiji, zatim preko naših ambasada u Mađarskoj i Bugarskoj. Podaci o kvaliteti i količinama tj. o debljini sloja nisu nas zadovoljili. U traženju kvalitetnog kamena često puta je spominjan bihacit kao najbolji za izradu kipova. Međutim u Bihac se tada nije moglo i zato smo tražili nove izvore dok konačno nismo odabrali kamen u blizini Vicenze u Italiji i dobili garanciju za njegovu trajnost kao i dovoljne veličine za kipove. Tako smo naručili kamen pietra di Vicenza iz koga su isklesani novi kipovi. Kip Majke Božje s Isusom visok je 3,4 m, a težak 5.500 kg. Izrađen je iz dva komada, koji su tako spojeni da se uopće ne može otkriti mjesto spajanja. Anđeli su visoki 2,2 m, jedan je težak 1650 kg, a drugi nešto više i izrađeni su svaki iz jednog kamenog bloka. Težina svih kipova ukupno iznosi skoro 9.000 kg.

Kipovi su dignuti i postavljeni u visinu na 42 m. Podizanje kipova izveli su radnici »TEHNIKE« d. d. iz Zagreba, Skelu je projektirao biro Željezare Sisak, glavni projektant inž. Želimir Faničićković. Montažu skele kao i svu pomoć pri dizanju kipova izvodila je radna ekipa »Pauk« pod vodstvom inž. Stjepka Vrsalović-Carevića.

U provedenom natječaju izrada kipova povjerena je akad. kiparu Vladimiru Herljeviću. On je morao najprije prema postojećim ostacima kipova i prema fotografiji kipova Karla Beyera iz 1889. izraditi model iz gline. Pošto je Komisija gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i okoliša odobrila model kip je izliven u gipsu. Prema tom modelu isklesani su iz kamena svi kipovi. Da bi kipovi mogli u razmjerno kratkom vremenu biti završeni g. Herljević je izabrao i suradnike, a to su bili Stipe Ledić, Mate Šarić i Alen Novoselac.

Kipovi su postavljeni u nišu koja je pozlaćena 23,5 karatnim zlatom, što se dobro može vidjeti posebno u poslijepodnevnim satima kada sunce

obasja zapadno pročelje katedrale. Pozlata je stavljena i na krunu Majke Božje, kao i na rubove njene haljine. Također je zlatom pozlačeno i žezlo koje Majka Božja kao kraljica Hrvata drži u desnoj ruci.

Radove na obnovi vodi Odbor zagrebačke nadbiskupije za obnovu katedrale u suradnji Komisije Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i okoliša.

Sadašnja restauracija katedrale započela je u vrijeme kardinala Franje Kuharića, koji je pratio radove i zauzimao se za obnovu. U znak zahvalnosti u lijevoj (sjevernoj) niši na timpanonu ispod kipova Bogorodice i anđela ugrađen je njegov grb kao zahvalni spomen za njegovu pomoć i podršku.

Natpis uklesan na kamenoj ploči ispod grba:

U VRIJEME
KARDINALA FRANJE KUHARIĆA
NADBISKUPA I METROPOLITA ZAGREBAČKOG
I OBNOVE PRVOSTOLNE CRKVE
POSTAVLJEN JE OVAJ SPOMEN GODINE
1997.

Zvonimir RUKAVINA

O OBNAVLJANJU KATEDRALE OD 1990. DO 1997. GODINE

Temelji zagrebačke katedrale postavljeni su 1093. godine prilikom osnivanja zagrebačke biskupije. Katedrala se gradila kroz stoljeća, da bi konačno 1902. dobila današnji izgled i dimenzije. Zagrebačka katedrala je kroz devet stoljeća bila nekoliko puta rušena i veoma oštećena, čak do te mjere da se u njoj nije moglo održavati bogoslužje. Nemili događaji na njoj bili su posljedica ratnog razaranja, požara i djelovanja prirodnih sila, potresa. Osim velikih oštećenja, koja su bila posljedica kratkotrajnog djelovanja razornih sila, katedralu su kroz vjekove nagrizale i erodirale sile običnih vremenskih prirodnih pojava: kiša, tuča, snijeg, led i vjetar. Posljedice takvog dugotrajnog agresivnog djelovanja su gubljenje površinskog sjaja građevine i mnogih kamenih ukrasnih elemenata. Gledano iz daljine katedrala dominira na kaptolskoj uzvisini i daje prepoznatljivo obilježje panorami Zagreba. Kada se katedrali pride bliže, sasvim blizu, slika je malo drukčija. Na stoljetnoj ljepotici zapaža se zub vremena i pol stoljetna nemogućnost njenog održavanja i obnavljanja. Takvo stanje dovelo je do toga da je najprije zabranjen pristup posjetiteljima na više dijelove katedrale, prvu, drugu i treću galeriju, a onda je ispred nje postavljena željezna ograda s natpisom: opasnost, pada kamenje.

Loše stanje katedrale, a posebno nekih njenih dijelova, bilo je razlog nužnom obnavljanju južnog zvonika 1938. i vrha sjevernog zvonika 1968. godine.

Godine 1990. stvoreni su uvjeti i prikupljen je novac da se na katedrali obnovi tada najugroženiji dio, prva galerija. Upornim radom i ustrajnim zalaganjem svih sudionika u poslu, unatoč ratnih neprilika i nedaća, prva je galerija uspješno obnovljena do konca 1994. godine. S obnovom se nije stalo, pa je 1995. obnavljen zapadni timpanon a 1996. istočni timpanon i dio krova timpanona. 1997. godine završena je obnova timpanonskog dijela između zvonika, a radovi obnove nastavljaju se na zapadnom pročelju katedrale i sjevernom zvoniku.

O obnovi prve galerije 1990.–1994. godine

Prva galerija je balkon koji opasuje dio katedrale na visini 40 m. Galerija je široka 0,55 m s ogradom od 190 kamenih stupića visine 0,8 m i naslonom na visini 1,08 m od poda galerije. Duljina galerije je 85,45 m. Izlaz na početak galerije je sa stražnje strane na istočnom timpanonu. Obilaskom oko zvonika prolazimo uzduž glavnog, zapadnog pročelja, da bi obilaskom oko drugog zvonika došli

do kraja galerije i ponovno ušli na drugim vratima u timpanon. Na galeriju je moguće izaći kroz zapadni zid timpanona. To su zapravo glavna vrata na sredini galerije. Postoje još dva izlaza na galeriju iz zvonika sa zapadne strane, na svakom zvoniku po jedan. Pod galerije izveden je kao konzola od dva kamena elementa, jedan na drugom, koji na gornjem dijelu izlaze iz zida 0,97 m, a u donjem 0,57 m. Iznad kamene ograde galerije, na svakom uglu zvonika, uzdiže se fijala visine 5,81 m. To su kameni ukrasni stupovi kvadratnog presjeka s piramidalnim vrhom, a lukom su spojeni sa zvonikom. Svaki donji kamen podne konzole ukrašen je kamenim cvijetom. Tu je 99 kamenih cvjetova. Iz poda galerije izlaze horizontalno prema vani osam rigalica, četiri na zapad, po jedna na sjever i jug i dvije na istok. To su kamene figure životinja, dugačke 0,84 m, a funkcija im je da preko leđa, pa kroz usta odvođe oborinsku vodu s galerije.

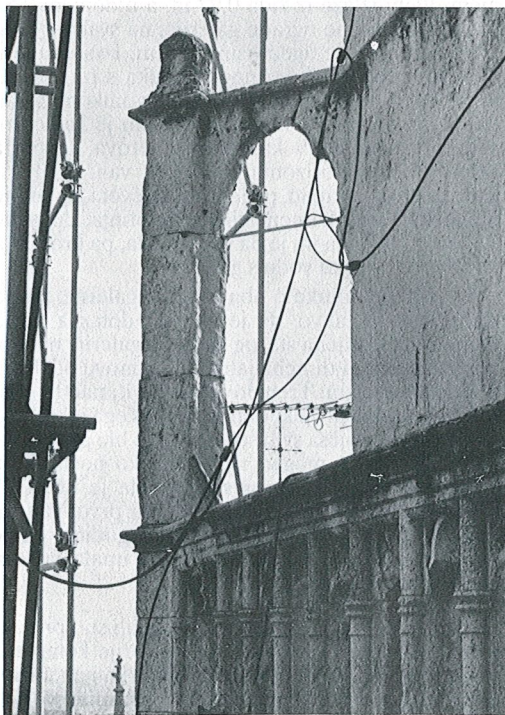
U vrijeme odluke o obnovi prve galerije, njeno stanje bilo je takvo, da je u obzir dolazila samo kompletna zamjena starog kamena galerije novim, u istom obliku i dimenzijama. Za obnovu odabran je rimski ravertin. Trebalo je napraviti nacрте postojećeg stanja i projekt obnove zbog čega je trebalo pristupiti galeriji sa svih strana. To je bio prvi problem koji se nije mogao riješiti preko noći. Skela ponuđena idejnim rješenjem trebala je imati 75 tona, a izvedena skela za radove na prvoj galeriji ima 175 tona. Skela se podizala tri godine, jer je započeo rat i izvođačka firma je imala velikih problema zbog gubitka ljudi.

Usporedo s podizanjem skele radili su i projektanti. Završeni nacrti korišteni su prije kompletiranja projekta, jer je trebalo nabaviti kamen, rezati ga u blokove bruto dimenzija i obraditi ga kao originalne kamene elemente, te dopremiti do katedrale. To je bio veliki posao prije samih radova na katedrali.

Posebna su tema bili modeli za figurativne dijelove galerije, kako za ukrasnu kamenu plastiku, tako i za njene skulpturalne dijelove. Trebalo je napraviti osam modela kamenih figura-rigalica za odljev vode s galerije, od kojih su tri potpuno nedostajale. Ostaci jedne bili su toliko skromni da je njeno obnavljanje bilo ravno kreiranju nove. Od četiri preostale figure jedna je rađena prema slikama snimljenim s galerije i mjerama uzetim s galerije. Tri originalne kamene figure rigalica popravljene su i obrađene te korištene kao modeli. Modele za tri potpuno nove figure rigalica napravili

Izgled potpuno rastrošenog dijela balustrade ili ograde i balustra ili stupića na prvoj galeriji, isklesanih iz litavca

Trošenjem su pojedini dijelovi fijale potpuno nestali

su kipari po pozivnom natječaju. Nakon odabranih natječajnih modela u smanjenom mjerilu rađeni su modeli u prirodnoj veličini. Prema njima su klesane nove figure. Za kamene cvjetove donje konzole galerije modeli su napravljeni prema uzetim otiscima na objektu. Modeli fijale rađeni su također obradom originalnih kamenih dijelova, a za neke dijelove fijala su rađeni novi modeli, prema nacrtu i izvorniku.

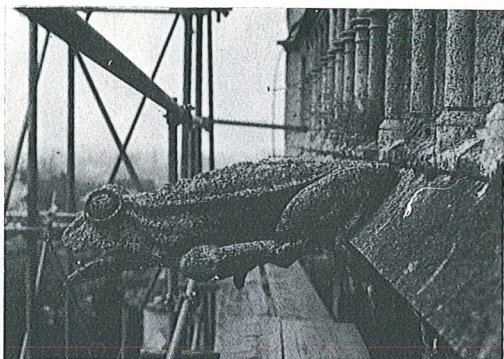
Nakon određivanja načina i metoda obnove s restauratorskog i graditeljskog stajališta bilo je veoma važno razraditi tehnologiju izvođenja ra-

dova. S obzirom na veliku visinu i nepristupačnost mjesta obnove trebalo je smisliti način i prilagoditi ga konkretnom slučaju. Kao osnovno dizalo za ljude i materijal izabran je Alimak, švedske tvrtke poznate diljem svijeta. Odabran je tip dizala za nosivost 1200 kg, jer je pretpostavljeno da će naš najveći kameni element biti težak nešto iznad 1000 kg. Za izlazak i istovar iz dizala sagrađena je odgovarajuća platforma u sastavu radne platforme skele. Istovareni teret, kameni element na radnu platformu kačio se na šinski kran, kojim je transportiran do mjesta ugradnje. Šina krana montirana je na posebno konstruirane nosače na skeli, a vodila je kran po čitavoj galeriji, upravo iznad mjesta radova. Kranom je najprije za vrijeme rušenja odvožen materijal, a zatim su dovoženi novi kameni elementi i spuštani na mjesto ugradnje. Za radove na fjalama korištena je ručna koloturna dizalica s lancem, koja je bila obješena povrh fijala na posebno konstruiranom dijelu skele.

Obnovljena fijala isklesana iz rimskog travertina

Demontaža i rušenje ograde od kamenih stupića nije predstavljalo poseban problem. Obavljeno je kompletno u kontinuitetu. Za demontažu i rušenje poda galerije postojala je nepoznanica koliko je duboko konzola ugrađena u zidove zvonika i koliko će se poda smjeti srušiti odjednom u kontinuitetu, a da se ne poremeti stabilnost zidova tornja. Tu su naša razmišljanja predviđala razne mogućnosti. Najgora je bila da se svaki izvađeni kamen odmah zamjeni s novim, a najbolja da će se rušenjem moći ostvariti najpovoljniji operativni prostor. Imali smo sreću, jer se pokazalo da se može rušiti toliko koliko

Stara figura rigalice (za odvodnju kišnice s galerije) oblika žabe isklesana iz litavca, na sjevernoj strani sjevernog tornja

operativno najbolje odgovara. To je iskorišteno na južnoj i sjevernoj strani zvonika, gdje je izvađen pod galerije u čitavoj dužini zvonika od 10 m, što je bilo pogodno za ugradnju novog kamena.

Rušeni je materijal tovaren u metalnu posudu (kipu) volumena približno $1/4 \text{ m}^3$, koja se napunjena kačila na šinski kran i odvozila prema dizalu (Alimak). Kipa se od kрана do dizala prevozila na kamenarskim kolicima s gumenim automobilskim kotačima. Srušeni je kamen selektivno deponiran pred katedralom. Posebno su slagani veliki kameni komadi, a posebno sitnež i šuta.

Novi kameni elementi dopremani su na gradilište kao gotovi i obrađeni za ugradnju. Istim načinom, ali u suprotnom smjeru, kako je stari kamen spuštan dolje, tako je novi kamen dizan i dopreman do mjesta ugradnje. Kameni su elementi bili različitih dimenzija. Najmanji je bio vrh fijale težak nekoliko kilograma, a najteži je bio podni ulgovni kamen težak 1200 kg.

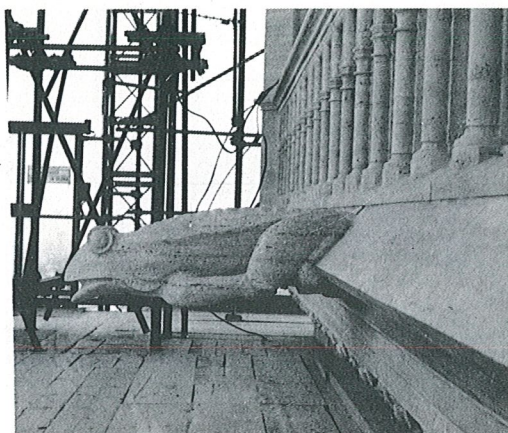
Vežno sredstvo za zidanje kamenom kod graditelja pred 100 godina bio je vapneni mort. Za sidra među kamenim elementima upotrebljavali su bakar i olovo. Olovom su zalijevali spojnice između kamenih elemenata balustrade ili ograde.

U ovoj obnovi određeno je da vežno sredstvo za zidanje bude produženi mort omjera 1:2:5 (cement : vapno : pijesak), te da spojnice na licu zida budu ispunjene posebnim mortom od bijelog cementa s dodacima za blag bubrenje. Svi kameni elementi sidreni su međusobno ili u zidove katedrale sidrima od nehrđajućeg željeza i zaliveni epoksi smolom.

Zahvaljujući dobroj organizaciji posla, dobrom odabiru alata i spretnosti graditelja, sav je posao izveden relativno lako i bez ijedne povrede.

O obnovi timpanona 1995.–1997. godine

Timpanon je dio katedrale između oba zvonika s podom na visini prve galerije (40 m). Širok je 12 m, visok 15 m, a dubok 7 m. Ima dva pročelja zapadno i istočno. Nakon obnove prve galerije nametala se misao i potreba da se obnovi timpanon, koji bi s prvom galerijom činio jednu lijepu obnovljenu cjelinu. Za obnavljanje dijelova katedrale

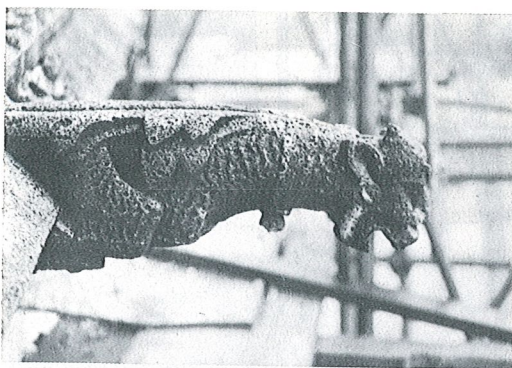

Novo isklesana rigalice oblika žabe i nova balustrada prve galerije isklesni iz rimskog travertina

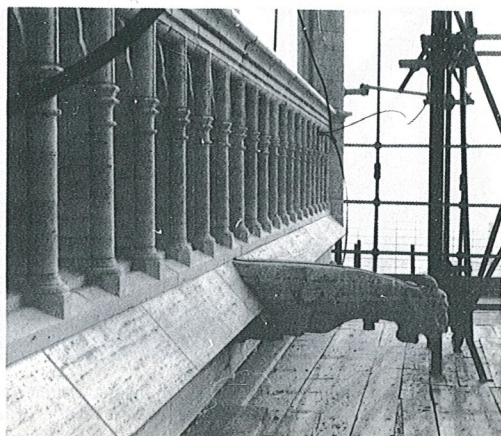
koji su propali do te mjere da se moraju zamijeniti, odabran je kamen rimski travertin. Timpanon je bio takav dio katedrale. To je bio još jedan poticaj za dobivanje jedne vizualne skladne cjeline s prvom galerijom.

U razmišljanjima o metodi obnavljanja timpanona bili su presudni istražni radovi na zidu timpanona. Iz tridesetak bušotina izvađeni su cilindrični uzorci kamena promjera 3 cm i duljine do 30 cm. Rezultati laboratorijskih ispitivanja ukazivali su na zagađenost zida štetnim tvarima do dubine 20 cm. Gubitak formi kamene plastike i trošnost ravnih dijelova zida doveli su do odluke da se čitav zapadni zid sruši i napravi isti takav novi. Kasnije je donesena isto takva odluka i za istočni zid.

Kod izrade projekta za obnovu timpanona došlo je do diskusije u njegovom usklađenju s propisima koji danas zahtijevaju osiguranje građevine na potres u IX. potresnoj zoni (područje Zagreba). Takvih propisa pred 100 godina nije bilo, pa je bilo teško izvesti izvornu obnovu usklađenu s današnjim propisima. Našlo se jedno pomirljivo rješenje koje nije narušilo, ni izmijenilo izvorni izgled timpanona, a ipak mu je dalo željenu čvrstoću. Izvedene su »temeljne« grede zidova timpanona koje su sidrene u zvonike. Kroz čitav zid postavljena su sidra od nehrđajućeg željeza vertikalno i horizontalno. Temeljne su grede međusobno povezane armiranim betonskim podom, a nad drvenom krovnom konstrukcijom načinjene su armirano betonske krovne ploče koje su sidrene u zvonike i zidove timpanona. Krovne su ploče rađene u dvostanoj oplati, koja je ostala na krovu. Donja oplata, postavljena već ranije kao podloga bakarnog pokriva, ostala je i nadalje na svom mjestu kao podgled krova. Na gornju oplatu stavljena je ljepenka i novi pokrov od bakrenog lima. Novi elementi konstrukcije, temeljni, zidni i krovni, nigdje nisu vidljivi, pa je obnovljeni timpanon zablistao novim sjajem u starom obliku.

Stara figura rigalice oblika jarca isklesana iz litavca

Novo isklesana rigalica oblika jarca i nova balustrada prve galerije isklesni iz rimskog travertina

Radovi na zidovima timpanona zahtjevali su nove nabavke i prilagodbe alata. Tu je bilo najinteresantnije rješenje kрана za spuštanje starog kamena i podizanje novog. Taj je problem riješen jednim izvorno 18 metarskim kranom, koji je prerađen i podignut na posebno konstruirano postolje na skeli, na visini 50 metara. Tako postavljeni kran spušta i diže terete do visine 65 metara. Zbog konstrukcije skele, koja ima stupove od teške skele i ispunu od lake skele slobodnog sastava, trebalo je postaviti kran na stup teške skele, a duljinu horizontalne ruke prilagoditi za doseg čitave širine timpanonskog zida. Tako postavljen kran ima ograničeno kretanje rukom među zvonike, pa ne može dosegnuti do istočnog zida timpanona. Za radove na istočnoj strani načinjena je pretovarna platforma i postavljen još jedan šinski kran nad istočni zid, a šina je postavljena na skelski most između zvonika točno nad zidom. Zamisao je realizirana i pokazala se kao veoma dobro rješenje, pa je korisno poslužila za izvođenje radova.

Zapadni zid timpanona posebno je ukrašen kamenom plastikom. U njemu su i tri niše obrubljene ukrasnim kamenim lukovima. U srednjoj, najvećoj niši nalazi se središnja kompozicija figura na ukrašenoj kamenoj konzoli postolja. Centralni lik kompozicije je kip Majke Božje s Isusom u naručju, visok 3,20 m. Sa svake strane Majke Božje, lijevo i desno, okrenuti k Njoj, kleče na jednom koljenu anđeli, figure visoke 2,20 m. Majka Božja ima na glavi zlatnu krunu, a u desnoj ruci zlatno žezlo. Ispod postolja kipova nalaze se tri kamena grba. S lijeva na desno to su grbovi zagrebačkog biskupa kardinala Mihalovića, u čije je vrijeme izvedena velika obnova katedrale 1880., grb Hrvatske i grb Kaptola. U lijevu, sjevernu nišu, stavili smo kameni grb zagrebačkog nadbiskupa kardinala Kuharića, jer je za njegovog stolovanja rađena ova velika obnova katedrale, koja traje i danas.

Posljedni su radovi na timpanonu bili pokrivanje krova bakarnim limom, kako je bio pokriven do ove obnove. Možda je potrebno spomenuti da to nije izvorni pokrov katedrale, kakav je stavljen na krov

pred 100 godina. Tada je krov bio prekriven keramičkim crijepom u raznim bojama. Taj pokrov je nažalost bio jako oštećen i propuštao je oborinske vode u krovšte, pa se morao 1980. godine zamijeniti. Kako nije bilo tehničke ni financijske mogućnosti za nabavu novog keramičkog crijepa to je kao privremeno rješenje stavljen na katedralu pokrov od bakarnog lima.

U lijepo obnovljen i ureden prostor timpanona namjerava se postaviti modele kamene plastike korištene u dosadašnjoj obnovi.

U timpanonu se nalazi i satni mehanizam katedrale. To je uređaj bečke tvrtke Schauer iz 1900. godine. Sat, kao i mehanizam za prenos pokreta kazaljki i zvonjenje, u izvrsnom su stanju. Od ovog satnog mehanizma prenosi se pokret do osam brojčanika na zvonnicima i tamo pokazuje vrijeme. Brojčanici su bili izrađeni od tankog željeznog lima na kovanoj, potkonstrukciji. Kroz 97 godina na udaru atmosferilija su propali. Sada su obnovljen. Novi brojčanici i kazaljke su od bronce i pozlaćeni zablitali su i na zvonnicima katedrale.

O radovima u toku 1997. godine

U ovoj je godini podignuta skela oko sjevernog tornja. Sjeverni toranj sada je najtrošniji dio katedrale. Skela je potrebna da mu se pride s vanjske strane i da se snimi postojeće stanje, da se pregleda stanje kamena i da se odrede metode obnove. Tada će skela poslužiti i za radove obnove zida zvonika.

Drugo mjesto radova je zapadno pročelje ispod prve galerije. Tamo su predviđeni radovi zamjene kamena s jako oštećenom kamenom plastikom, popravak profilacija špaleta prozora bizek žbukom, te pranje, liječenje i zaštita kamena. Na tom pročelju zamijenit će se i dva kamena kipa svetaca veličine 2,60 m s kamenim baldahinima visine 2,60 m. To su kipovi svetog Roka i svetog Ilije. Nakon uspješno izrađenih modela u glini kipovi svetog Roka i svetog Ilije su isklesani.

Svi zainteresirani za obnovu zagrebačke katedrale raduju se radovima. Svi bi, međutim rado znali koliko će ti radovi trajati. Na to je pitanje teško odgovoriti. U dosadašnjem radu svladali smo mnoge tehničke prepreke i vjerujemo da smo sposobni riješiti svaki tehnički problem na objektu. No isto tako vidimo koliko je to veliki objekt i nepristupačan na visinama svojih lijepih kamenih ukrasa, nažalost veoma oštećenih. U dosadašnjem obnavljanju mijenjali smo kompletan kamen, u prosjeku 50 m³ kamena godišnje. Zide katedrale ima oko 16.000 m³ ugrađenih kamenih elemenata i sva je površina nagrizena i oštećena. Metoda kojom

smo do sada obnovili prvu galeriju i timpanon nije univerzalna i sigurno neće biti jedina kod obnavljanja katedrale. Već sada na zapadnom pročelju primijenjeni su i drugi načini obnove: dopuna profilacija bizek mortom, pranje, liječenje kamena, zaštita kamena učvršćivačem. Iako već naziremo primjenu raznih metoda obnavljanja na raznim dijelovima katedrale, ipak je teško, gotovo nemoguće, prognozirati koliko će trajati obnova katedrale. Jedno je sigurno, obnova će trajati dugo, a održavanje katedrale moralo bi postati trajan posao kojim će se katedrala uvijek držati uredna i lijepa.

Rigalica oblika šišmiša, jedna od najljepših figura prve galerije, rekonstruirana prema vrlo oštećenom, raspadnutom i teško prepoznatljivom izvorniku, prema modelu Nestora Orčića

LL

d.o.o. za informatički
inženjering i projektiranje
Kaptol 26, Zagreb

**NOVOOTVORENA TRGOVINA
INFORMATIČKOM OPREMOM**

KUPUJTE IZ PRVE RUKE!

**PLAĆANJE ČEKOVIMA
UZ MOGUĆNOST ODGODE**

hp
HEWLETT
PACKARD

Kaptol 26, Zagreb

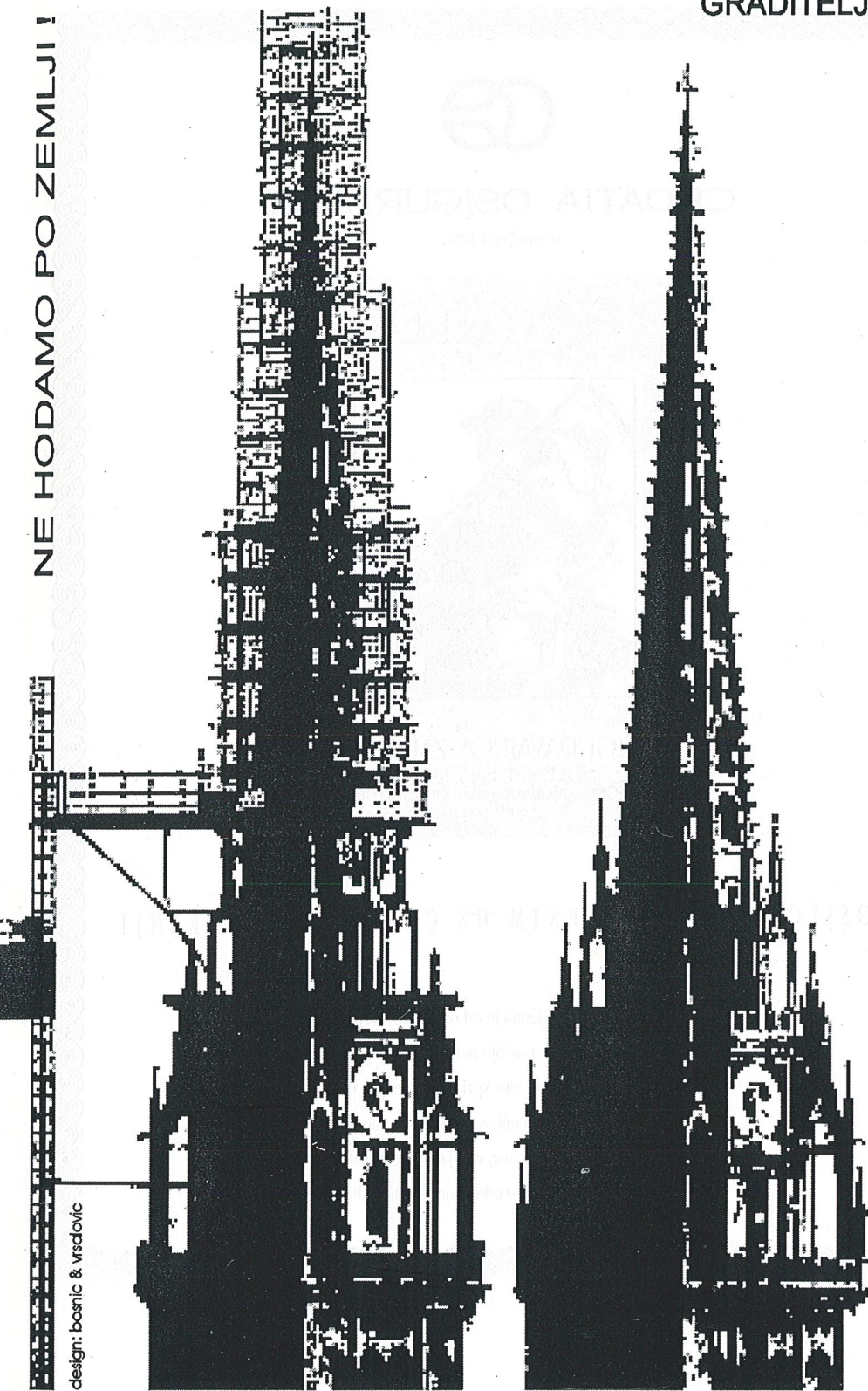
tel/fax: (01) 4818 315, 4818 316

ll@zg.tel.hr

"PAUK" g. o. CROATIA, 10020 ZAGREB, SIGET 16^B
kanc: ZAGREB, VI PODBREŽJE 26, tel/fax: 385 (0)1 6551-161

PAUK
GRADITELJSTVO

NE HODAMO PO ZEMLJI !

design: bosnic & vrsdovic

SKELE I NEDOSTUPNI RADVI

CROATIA OSIGURANJE

utemeljeno 1884.

OSJEĆAJTE SE SIGURNIM UZ CROATIA OSIGURANJE

Osjećaj sigurnosti jedna je od osnovnih čovjekovih potreba. Nažalost, postoje nepredvidive okolnosti koje možda ne možete spriječiti. Osiguravatelj sigurno može ublažiti njihove posljedice. Stoga nudi vrste osiguranja koje vama, vašoj obitelji, prijateljima mogu značiti sigurnost u određenoj životnoj situaciji.

Katedrala s Bakačevom kulom, bedemima, Metropolitanskom knjižnicom i kaptolskom vijećnicom prije potresa 1880 (A. Ivandija: Zagrebačka katedrala – vodič, Zagreb 1989)

DAROVATELJI I SPONZORI ČASOPISA

FAKULTET KEM. INŽENJERSTVA, Trg Marka Marulića 19, 10000 Zagreb
 GLAS KONCILA, Kaptol 8, 10000 Zagreb
 HRV. DRUŠTVO ZA GORIVA I MAZIVA, Berislavićeva 6, 10000 Zagreb
 GRAĐEVINSKO PODUZEĆE ZAGREB, Bukovačka c. 4, 10000 Zagreb
 HRVATSKA BANKA ZA OBNOVU, Strossmayerov trg 9, 10000 Zagreb
 HRVATSKE ŽELJEZNICE, Mihanovićeva 12, 10000 Zagreb
 HRVATSKI AUTO-KLUB, Draškovićeva 25, 10000 Zagreb
 HRVATSKI LIJEČNIČKI ZBOR, Šubićeva 9, 10000 Zagreb
 INSTITUT »RUĐER BOŠKOVIĆ«, Bijenička 54, 10000 Zagreb
 INSTITUT DRUŠTVENIH ZNANOSTI, Trg Marka Marulića 19, 10000 Zagreb
 »VUK VRHOVAC« KLINIKA ZA DIJABETES, Dugi dol 4a, 10000 Zagreb
 KLINIKA ZA TUMORE, Ilica 197, 10000 Zagreb
 MARIJA LIBERATTI, Mandaličina 16, 10000 Zagreb
 POLIKLINIKA ZA PREVENCIJU, Draškovićeva 13, 10000 Zagreb
 PRIVREDNA BANKA d. d., Ilica 5, 10000 Zagreb
 PRVOSTOLNI KAPTOL ZAGREBAČKI, Kaptol 27, 10000 Zagreb
 VLADIMIR TOMLJANOVIĆ, Vukovarska 19A, 51260 Crikvenica
 MINISTARSTVO PROSTORNOG UREĐENJA, Ul. Republike Austrije 20, 10000 Zagreb
 DRŽAVNA UPRAVA ZA ZAŠTITU KULTURE I PRIRODNE BAŠTINE, Ilica 44, 10000 Zagreb
 ZABREBAČKA BANKA ZAGREB, Paromlinska 2, 10000 Zagreb
 K. K. »CIBONA«, Savska c., 10000 Zagreb
 »METALING« ŽELJEZARA SISAK, O. Keršovanija 1, 44000 SISAK
 ŽUPANJSKA BANKA d. d., Radnička c. 22, 10000 Zagreb
 »AUTO-HRVATSKA« d. d., Ul. Grada Vukovara 37B, 10000 Zagreb
 »AUTO-MAG« d. o. o., Samoborska 220, 10090 ZAGREB
 »BJ« d. o. o. Pod. za projekt., Srebrnjak 44, 10000 Zagreb
 »CROATIA OSIGURANJE« d. d., Savska c. 41, 10000 Zagreb
 »DELNICE ZAGREB« d. o. o., Dubrava 145, 10040 Zagreb
 »ELEKTROMETAL« d. d., Ferde Rusana 21, 43000 Bjelovar
 RO »ELEKTROMETAL«, Ferde Rusana 21, 43000 Bjelovar
 »GLUMINA BANKA« d. d., Trg Johna Kennedyja 6B, 10000 Zagreb
 »HRVATSKA BRODOGRADNJA«, Avenija V. Holjevca 20, 10000 Zagreb
 »JORDANOVAC« – KLINIČKA BOLNICA, Jordanovac 104, 10000 Zagreb
 »LADO« – ANSAMBL NARODNIH IGARA, Trg M. Tita 6A, 10000 Zagreb
 RO »TRŽNICE I VELETRŽNICA« d. o. o., Dolac 2, 10000 Zagreb
 CENTAR ZA AUTIZAM, Dvorničićeva 6, 10000 Zagreb
 DOM ZDRAVLJA »ČRNOMEREC«, Prilaz B. Filipovića 11, 10000 Zagreb
 DOM ZDRAVLJA »NOVI ZAGREB«, Remetinečki gaj 14, 10020 Zagreb
 DRŽAVNI ZAVOD ZA STATISTIKU, Ilica 3, 10000 Zagreb
 ENERGETSKI INSTITUT »HRVOJE POŽAR«, Ul. grada Vukovara 37, 10000 Zagreb

ISSN 1331-5927
UDK 246:27:726

NAŠA KATEDRALA

časopis Odbora zagrebačke nadbiskupije za obnovu katedrale

Direktor:

Josip Klarić

Glavni urednik:

Andre Mohorovičić

Tehnički urednik:

Branko Crnković

Uređivački kolegij:

Damir Foretić, Zorislav Horvat, Silvije Novak, Zrnka Oštrić,
Ivo Podhorsky, Zvonimir Rukavina

Adresa uredništva:

Kaptol 31, 10000 Zagreb
Tel. 48-14-705 i 48-12-032
Faks. 48-14-721

Žiro račun: 30101-620-16

Poziv na broj: 012101-2320429041

Časopis izlazi povremeno

Naklada: 1000 primjeraka

Sadržaj:

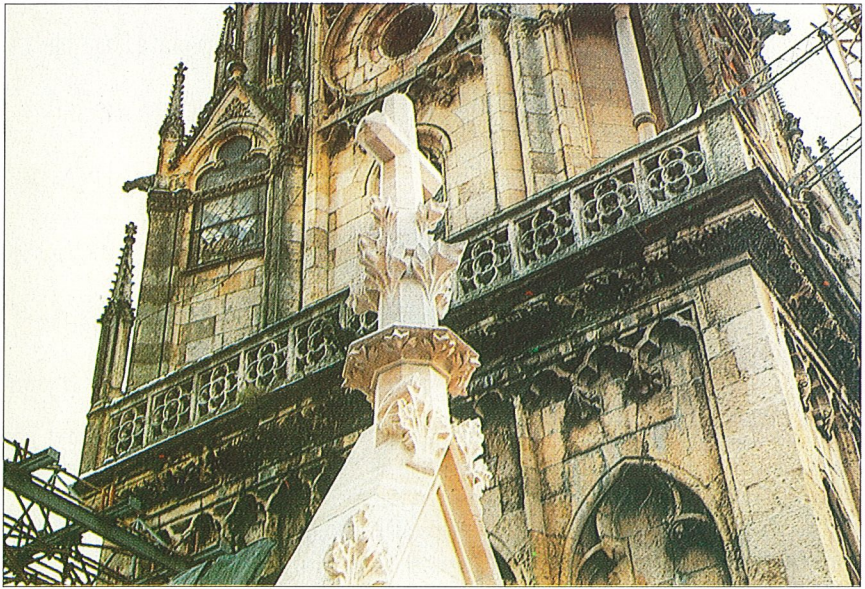
Klarić, J.: IN MEMORIAM Msgr Dr Antun Ivandija.....	3
Mohorovičić, A.: Zagrebačka katedrala	6
Crnković, B.: Kamen zagrebačke prvostolnice	7
Horvat, Z.: Gradnja i pregradnja zapadnog pročelja Zagrebačke katedrale	9
Čorak, Ž.: Obnova kipova na zagrebačkoj katedrali: Josef Beyer rukom Vladimira Herljevića	14
Rukavina, Z.: Timpanon zagrebačke katedrale	20
Rukavina, Z.: O obnavljanju katedrale od 1990. do 1997. godine	23

Tisak:

KOLMAX

Zagreb, ul. S.R. Njemačke 6

HAK

**Postanite i Vi
našim članom!**

Isplati se!

Jer, kada uočite koja članska prava
i pogodnosti dobivate,
članstvo u HAK-u je zapravo besplatno!

Uvjerite se!

Saznajte koja prava ima član HAK-a.
Što dobijate kupnjom knjižice
AUTO TOURING POMOĆ
U REPUBLICI HRVATSKOJ,
a što kupnjom knjižice

AUTO TOURING POMOĆ U INOZEMSTVU.
Koja članska prava ima OBITELJSKI ČLAN
ili član korisnik tuđeg automobila.

Učlanite se!

Učlanite se u HAK
u AUTOKLUB U VAŠEM GRADU
ili u Hrvatskom autoklubu u Zagrebu, Draškovićeveva 25.

HAK

**Vaš nacionalni
autoklub**